

Osman Kaya

Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi

Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı

Asst. Prof. Dr., Adıyaman University, Faculty of Education, Department of Arabic Language Education

Adıyaman/Turkey

okaya@adiyaman.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2695-4246

Makale Bilgileri

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi: 04.05.2021

Kabul Tarihi: 26.05.2021

Yayın Tarihi: 15.06.2021

Yayın Sezonu: Haziran/June 2021

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Fîl Sûresine Klasik Ve Modern Yaklaşımlar Bağlamında Allah'ın Yardımı

Özet

Kur'ân-ı Kerim'i anlamaya çalışarak okuyan herkes gayet iyi bilir ki, Cenâb-ı Allah, insanlara ibret olması için birçok kez, geçmiş kavim ve milletler hakkında bir takım kıssalar anlatmıştır. Bu kıssalardan bazılarını anlatırken en güzel kıssa diye nitelendirmiştir. Bazı kıssaları anlatırken, söz konusu milletlerin iyi davranışları model, yaptıkları kötü davranışlar neticesinde uğradıkları akıbetleri ibret olsun diye vurgulamıştır. Bazen bu tür tarihi olaylar, gayet detaylıca anlatılırken, bazen de olaylar kısa şekilde sunulmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de kısaca anlatılan Fîl olayı da bunlardan birisidir. Olay, Kur'an-ı Kerim'in nüzulünden kısa bir süre önce vuku bulduğundan tarihsel bir önemi vardır. Kur'an-ı Kerim'in 105. Sûresi olan Fîl Sûresi, bu olayı gayet veciz ele almıştır.

Bu çalışmada Fîl olayının nasıl meydana geldiğine dair klasik ve modern tefsirlerdeki görüş ve düşünceleri anlatılacak bundan alınması gereken ders ve ibretlerin ne olması gerektiği izah edilecek ayrıca Allah'ın yardımının hangi şartlarda vaki olduğu konusunda düşüncelerimi sunacağım.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Fîl, Fîl Ashâbı, Ebrehe, Ebâbîl Kuşları, Siccîl

God's Help In The Context Of Classical And Modern Approaches To Surah Elephant

Abstract

Anyone who reads the Qur'an by trying to understand it knows very well that Allah Almighty has told a number of stories about past peoples and nations many times to be an example to people. He described some of these stories as the most beautiful story when he told them. In describing some stories, he emphasized the good behavior of the nations in question as a model and an example of the fate they suffered as a result of their bad behavior. Sometimes such historical events are described in great detail, and sometimes events are presented in a short way.

The Elephant incident, which is briefly described in the Quran, is one of them. The event has historical significance as it took place shortly before the Quran's coming. Sura Elephant, which is the 105th Sura of the Quran, handles this incident very succinctly.

In this study, we will explain the views and thoughts in classical and modern commentaries on how the Elephant event occurred; We will explain what the lessons and lessons to be taken from this should be, and we will also present our thoughts on the conditions under which God's help comes.

Keywords: Commentary, Elephant, Elephant Companions, Abraha, Birds of Ebâbil , Sicîl

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ {1} أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضَلُّيلٍ {2} وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ {3} تَزْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ {4} فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ {5}

1. Rabbin fîl sahiplerine neler etti, görmedin mi? 2. Onların kötü planlarını boşa çıkarmadı mı? 3. Onların üstüne Ebâbil kuşlarını gönderdi. 4. O kuşlar, onların üzerlerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar atıyordu. 5. Böylece Allah onları yenilip çiğnenmiş ekine çevirdi.

GİRİŞ

Sûrede Geçen Bazı Kavramların Açıklanması

Bu sûre nüzûl sıralamasında 19, Kâfirun Sûre'sinden sonra Mekke'de nâzil olmuştur.¹ Mushâfta 105'inci sırada yer alır. İsmi, Mekke'yi işgal ve Kâbe'yi yıkmaya girişiminde bulunan Habeş ordusu için kullanılan "Ashâbu'l-Fîl" nitelemesinden, birinci âyetten alır.²Bu sûre nüzûlünden takriben 40 yıl önce gerçekleşmiş bir olay gündeme getirir. Allah'ın Resûlü ve beraberinde az sayıdaki Müslüman'ın, sahipsiz ve yalnız olmadıkları vurgulanır. Dolayısıyla onları ezmeye çalışan Kureyş'e ve kıyamete kadar onların yolunun yolcularına büyük tehditler, mesajları verir. Mü'minlere kıyâmete kadar Allah'ın desteğini, kâfirlere ise, dünya ve ahiret azabını, helâkini gündeme getiren bir sûredir.

Fîl Sûresinin nüzûlü ise, Fîl sahipleri kıssasıyla ilgili olup Kâbe'yi yıkmaya gelen Ebrehe ordusunu Cenâb-ı Hakk'ın nasıl yok ettiği konu edilerek indirilmiştir.³ Tarih ve Siyer kaynaklarımızda olay hakkında farklı rivayetler yapılmış olsa da, hepsinin ortak noktasına göre olayın siyasî, ekonomik ve dinî bazı sebeplere dayandığı müşahede edilmektedir. Siyasî ve ekonomik sebebe gelince, o çağda, yani milattan sonra beşinci-altıncı asırda Bizans'ın Habeşistan ile işbirliği yaparak Arapların deniz ve kara yolu ticaretini ele geçirmek ve böylece Afrika, Hindistan ve benzeri uzak ülkelerle doğrudan ticarî münasebete geçip Arapları devre dışı bırakmaktı. Böylece Arap Yarımadası üzerinde egemenliği sağlamak ve sömürge haline getirmektir.

Dinî sebebi ise, Arap Yarımadası'nda yaşamakta olan Arapları Kutsal Kâbe'den koparıp San'a'da yaptırılan büyük kilisenin havasına sokup Arap hacılarını bu yeni mabede alıştırmayı istemektir. Aslında burada sebep dinî gibi görünse de, asıl sebebin ekonomik olduğu anlaşılmaktadır.⁴Çünkü Arapların buraya yönlendirilmesi demek, Mekke yerine Yemen'in ticaret merkezi olması anlamına gelmekteydi. Hac mevsiminde ve haram aylarda yapılan ticaretin burada yapılması ve Arabistan'a katkı sağlayan ekonomik girdilerin Yemen'e yönelmesini sağlama amacını gütmekte idi.⁵

¹Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebibekir, *El-Cami'ul Ahkami'l Kur'an*, Thk. İmad Zeki el-Bardudî- Hayri Said, Kahire: Daru'l Kutubi'l Mısriyye, , 2012), 20/141.

²Derveze, Muhammed İzzet, *Et-Tefsiru'l Hadis*, Kahire: Daru'l İhya-i Kutubi'l Arabiyye, ,1383, 2/41; Derveze, Muhammed İzzet, *Et-Tefsiru'l Hadis*, Trc., Ekrem Demir-Şaban Karataş, Mehmet Baydaş, vd., İstanbul: Ekin Yayınları, 1998, 1/209.

³Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, İstanbul: Anadolu Yayınları, 13/6899.

⁴Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 13/ 6899-6700.

⁵Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 13/ 6899-6700.

Fîl olayının zamanı hakkında farklı görüşler olmasına rağmen rivayetlerin tamamına yakını milâttan sonra altıncı asırda meydana geldiği konusunda birleşmektedir. Bu olayın vuku bulduğu seneye "fîl senesi" denmiştir. Aynı sene Resûlullah dünyaya gelmiştir. İslâm âlimleri, Fîl olayının muharrem ayında vuku bulduğu, Resûlullah'ın ise Rebiü'l evvel ayında yaklaşık olaydan elli gün sonra dünyaya geldiği konusunda hemfikirdir.⁶ Muhammed Hüseyin Heykel (ö.1956) farklı görüşleri aktardıktan sonra, Hz. Muhammed'in M.S. 570 yılında fîl yılında doğduğunu söyler.⁷ Bu zat aynı zamanda astronomî bilgini olduğundan 570 tarihine daha çok ağırlık verilmiştir.⁸

Fîl Olayı, ayetlerde de geçtiği gibi mütevatir rivayetlerle bilinmektedir. Hatta Araplar, bu olayı tarih başlangıcı yapıp önemli olayları buna göre belirliyorlardı. Meselâ, "Fîl olayında doğdu", "Şu olay, Fîl yılından iki sene sonra meydana geldi..."⁹ Diyerek fîl olayının yakın bir zamanda meydana geldiğini ve Arapların bu olayı bir milat olarak kabul ettikleri bilinmektedir.

Tirmizî'nin (ö.279/892) yaptığı sahih rivayete göre: Resûlullah (as) Efendimiz Fîl Yılında doğmuştur. Nitekim Kays b. Muharrime'den yapılan bir rivayette şöyle demiştir: "Ben ve Resûlullah (as) Efendimiz Fîl Yılında doğduk."¹⁰ İbn Kesîr (ö.774/1373) de olayı özetlerken Hz. Peygamber'in Fîl Yılı doğduğunu teyit eder.¹¹ İbn Abbas'tan (ö.68/687-88) yapılan rivayette de Hz. Peygamber (as) Fîl Yılı doğmuştur.¹² Nakledilen rivayetlerin hemen hepsi Fîl olayının M.S. 570 veya 571 yılında meydana geldiğine ve aynı yılda Hz. Muhammed'in (as) doğduğuna delâlet etmektedir.

Yapılan rivayetlere göre, bu olaya şahit olup Ebrehe ordusunda yer fil-leri sevk ve idare edenlerden iki adamın gözlerini kaybetmiş bir halde Mekke'de perişan bir vaziyette yaşadıklarını gören hayli kimse olmuştur. Yaşının küçüklüğüne

⁶Mevduû, *Tefhimü'l Kur'an*, Trc., Muhammed Han Kayanî vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 7/ 241-242.

⁷Muhammed Hüseyin Heykel, *Hayatu Muhammed*, Kahire: Muessesetu Hindav, 1914, 120.

⁸Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 13/ 6699-6700

⁹Abduh, Muhammed, *Tefsirü Cüz-i Amme*, Mısır: Matbaatu Mısır, Şeriketu Ammetu Mısriyye, 1341, 157-158;

Fatiha Süresi ve Amme Cüzü Tefsiri, Trc. Ömer Aydın. İstanbul: İşaret Yayınları, 2012, 436-437; Kutub, Seyyid, *Fizilâli'l Kur'an*, Trc. M. Emin Saraç, vd. Hikmet Yayınları, İstanbul, Ts, 16/375.

¹⁰Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünen-u Tirmizî*, Thk. Ahmed Muhammed, Şakir, Beyrut: Daru'l İhyâi't Turasi'l Arab, Ts. *Menakib*, 2; İbn Hanbel, Ahmed, *el-Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992 4/215.

¹¹İbn Kesîr, Ebu'l Fidâ İsmail el-Kureşî ed-Dimeşkî, *Tefsiru'l Kur'ani'l azim*, Beyrut: Dar'ul-Marife, 1982, 4/549.

¹²Şevkanî, Muhammed b. Ali, b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkanî, *Fethu'l-Kadir*, Beyrut: Daru İbn Kesir, Daru'l-Kelimi Tayyib, 1414/1992, 5/497.

rağmen Hz. Ayşe validemiz filin hem seyisini hem de bakıcısını Mekke'de gördüğünü ayakları kesik gözleri kör ve kötürüm olarak halk arasında dilendiğini bildirmektedir.¹³ Görülen bu iki kişinin Fîl olayı sırasında bu duruma düştükleri anlaşılmaktadır. Muhtemelen onların Ebrehe gibi ayakları yanmış ve bu dertten kurtulması için ayakları kesilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'i anlamaya çalışarak okuyan herkes gayet iyi bilir ki, Cenâb-ı Allah, insanlara ibret olması için birçok kez, geçmiş kavim ve milletler hakkında bir takım kıssalar anlatmaktadır. Bu kıssalardan bazılarını anlatırken en güzel kıssa diye nitelendirmektedir.¹⁴Anlatılan bazı kıssaları anlatırken söz konusu milletlerin iyi davranışları model olarak sunulurken, yaptıkları kötü davranışlar neticesinde uğradıkları akıbetleri ibret olsun diye anlatılmaktadır. Bazen bu tür tarihi olaylar gayet veciz bir şekilde etraflıca anlatılırken, bazen de olaylar kısa bir şekilde sunulmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de kısa bir şekilde anlatılan Fîl Olayı da bunlardan bir tanesidir. Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu zamana çok yakın bir tarihte vuku bulmuş olması bakımından dikkati çekmektedir. Kur'an-ı Kerim'in 105. Sûresi olan Fîl Sûresi bu olayı gayet veciz bir şekilde anlatmaktadır. Bu çalışmada sözünü ettiğimiz Fîl Olayının nasıl meydana gelmiş olabileceği hakkındaki klasik ve modern tefsirlerde ileri sürülmüş olan görüş ve düşünceleri anlatacak bundan alınması gereken ders ve ibretin ne olması gerektiği konusunda düşüncelerimi arz etmeye çalışacağız. Bu görüşleri dört madde şeklinde kategorize edebilmek mümkündür.

1-Klasik tefsir ve tarihlerde yer alan klasik görüş,

2-Muhammed Abduh (1849/1905) ve ekolunun ileri sürdükleri görüş,

3- Hindistan bölgesi âlimlerinden Hamîduddin el-Ferâhî'nin (1863- 1930) görüşü,

4-Son zamanlarda ortaya atılan ve Hz. Lut'un kavminin helâk olmasından bahseden âyetleri (Hud,11/82, Hicr,15/74) delil getirerek Fîl olayındaki Fîl Ashabı'nın da yanardağ lavlarıyla helak olduğunu ileri sürenlerin görüşü olarak karşımıza çıkmaktadır. Fîl olayının gerçekleşmesi hakkındaki farklı görüşlerin temelinde yatan nedenlerin başında, sûrede geçen bazı kavramlara yüklenen anlamlar oldu-

¹³İbn İshak, Muhammed, *Sîretü İbn İshak*, Thk. Muhammed Hamidullah, Konya: 1401/1981), 42;İbn Hişâm, Abdülmelik, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, Thk. Cura Muhammed Cura, Kahire: Daru'l, İbn Heysmer, 1427/2006),1,35;İbn Kesir, *Tefsir*, 4/552; Kurtubî, *Tefsir*,20/145. Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 13/6700-6701.

¹⁴Yusuf,12/3.

ğunu görülmektedir. Bu konuda klasik ve modern anlayışa sahip olan ekollerin kavramlara farklı anlamlar verdiklerine şahit olmaktayız. Bu kavramlar ise sûrede geçen طير , أَبَائِيلَ , سَجِيلٌ ve عَصْفٌ gibi kavramlardır.¹⁵

Tartışmanın odağında başında “tayr” kelimesi gelmektedir. ‘tayr/طير kelimesinin nekre gelmesi mahiyetinin bilinmemesi, o güne kadar o bölgede bu tür yaratıkların görülmemiş olması yani iç içe girmiş yumak haline gelmiş kuşlar topluluğunun birlikte oluşturduğu manevi bir ordu olması anlamına gelir. Bu tür kuşların bu tarihe kadar o bölgede görülmemiş irili, ufaklı, siyah, yeşil, beyaz, bölük bölük garip kuşlardan olduğunu anlatan birçok rivayet mevcuttur.¹⁶

أَبَائِيلَ: Birbirini takip eden topluluk, gruplar birbirini takip eden bölük veya büyük topluluklar demektir. Besi develeri gibi bölük bölük katar katar anlamına geldiği söylenir. Başka bir görüşe göre demet anlamına gelen “ibbale” kelimesinin çoğuludur ki, bu da birinci anlamla aynıdır.¹⁷ Muhammed Abduh ise, ayetlerde geçen kuşların (tayr) kelimesini küçük olsun, büyük olsun, görülsün görülmesin havada uçan bütün uçucular olduğunu, dolayısıyla bir tür sivrisinek ya da sinek; olabileceğini taşıdığı şeylerin de mikrop olabileceğini bunların sayısının Allah’tan başka kimse tarafından bilinmeyeceğini söyler.¹⁸

سَجِيلٌ: Taşlaşmış çamur. Bu kelimenin aynı anlama gelen Farsça “seng” ve “gîl” kelimelerinin terkip halinde Arapçalaştırılmış şeklidir. Ancak Arapçaya çok eskiden girmiştir.¹⁹ Yine “Siccîl” Arap dilinde şedid sulb yani katı bir madde demektir. Bazı tefsirciler bunu Farsçadan gelen “Seng-u Gil” سنگل den oluştuğunu Arapların bunu “siccîl” olarak kullandığını bildirmektedir. Seng-u Gilin anlamı ise “taş ve çamur” demektir. Aynı zamanda siccîl, gönderilmiş, mürsel mânâsına olarak azap defterine isimi olarak da kullanılır. Dolayısıyla bu kelimenin defter manasına olan siccîl

¹⁵ Bu konuda bkz. Mehmet Yolcu, *Rağıb el-İsfahani ve el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an'ı*, Hikmet Yurdu, 2008, cilt: I, sayı: 1, s. 109-147.

¹⁶ İbn İshak, *es-Sire*, 41; İbn Hişâm, *es-Sire*, 1/34; Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Cami'ul Beyan fi Te'vil'l Kur'an*, Thk. Ahmed Abdurrezak el-Bekrî, Muhammed Adil Muhammed, Muhammed Abdullatif Halef Mamud Mursî Abdulhamid, Kahire: Daru's Selam, 1433/2012), 10/8770-8771; İbn Kesir *Tefsir*, 4/551; Kurtubî, *Tefsir*, 20/, 146-147; er-Razî Fahreddin, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, Beyrut: Nşr. Darü'l-Fikr, 1425-1426/2005, 32/92; Yazır Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Yayınları, Ts., 9/6103-4

¹⁷ Taberî, *Tefsir*, 10/8769-8770; İbn Kesir *Tefsir*, 4/551; Kurtubî, *Tefsir*, 20/147; Derveze, *Tefsiru'l Hadis*, II, 41; Trc., 1/210.

¹⁸ Abduh, *Tefsiru'l Kur'an'ı'l Kerim Tefsiru'l Cüz-i Amme*, 158; *Fatiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri*, 438.

¹⁹ Taberî, 10/8772; İbn Kesir *Tefsir*, 4/551-552; Derveze, *Tefsiru'l Hadis*, 2/41; Çevirisi, 1/210; Abduh, *Tefsir-ü Cüz-i Amme*, 157; Abduh, *Fatiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri*, 438.

lafzından türemiş olmasını daha uygun olabilir. Kuşlar tarafından atılan taşların mercimek ve nohut veya koyun gübresi kadar olduğu ve her kuşun biri ağzında, ikisi de, ayaklarında olmak üzere üçer taş taşıdığını kime isabet ettiyse başından girip ötesinden delik deşik ettiği rivayetleri bilinmektedir.²⁰

سجیل: Muhammed Abduh, yine Tayrın/uçanların, bazı hastalıkların mikrop-larını taşıyan sivrisinek veya sinekler olduğunu ve zehirli olan bu siccîlin (çamurdan katı taşların) ise hayvanların ayaklarında rüzgâr vasıtasıyla asılı bulduklarını, bu taşların isabet ettiği bedenin içine (derinin altına) girdiğini ve bedenin bozulması ve etinin dökülmesi ile sonuçlanacak olan yaralara sebep olduğunu söyler.²¹ Her ne kadar ayette, bu taşların hacimleri hakkında bir açıklama olmasa da “hicâreten” kelimesinin nekre olması bilinmeyen bir takım taşlar olduğu, siccîlden de sertlikleri ve öldürücü oldukları, ifadenin siyakından da (المتكيف/görmedin mi) ifadesinin bulunması bunların görülmüş olduklarını göstermektedir. Böyle nohut ve fındık kadar dolu bile, ansızın yakaladığı insanları telef ettiği bilinmekte iken, açıktaki bir orduya uçaklarla makineli tüfek bombardımanı yapar gibi sürü kuşlarla fırlatılan fevkalade taşların saldırısına maruz kalanların halinin ne olacağını düşünmek gerekir. İşte bunun neticesi “*Derhal Rabbin Fîl sahiplerini de, yenmiş ekin yaprağı gibi kılıverdi*” ifadeyle onların adeta çürüyerek yok oldukları ifade edilmektedir.²²

عَصْف: Ekin yaprağı²³, eğip bükme, kırıp dökmek manalarıyla ilgili olarak masdar ve isim olan bir kelime olup,ekini hasattan sonra tarlada kalan, rüzgârda savrulan ve hayvanlar tarafından yenen ekin yaprağı döküntüsü, kırılıp savrulan saman, başak çıkmadan önceki taze yapraklar, özü olmayan, içi boş kabuktan ibaret kalan taneler anlamına gelmektedir.²⁴

²⁰Taberî, *Tefsir*,10/8771-8773;İbn Kesir *Tefsir*,4/551-552; Kurtubî, *Tefsir*,20/147; F. Razî, *Tefsir*,32/ 92-93; El-malılı, *Hak Dini Kur'an Dili Kur'an Dili*, 9/,6106.

²¹ Abduh, *Tefsir-ü Cüz'i Amme*, 156-157; Abduh,*Fatiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri*, 438.

²²Taberî, *Tefsir*,10/,8777-8778;İbn Kesir *Tefsir*,IV551; Kurtubî,*Tefsir*,20/148; F. Razî, *Tefsir*,32/94; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili Kur'an Dili*,9/6106-7.

²³Taberî, *Tefsir*,10/8777-8778;İbn Kesir *Tefsir*,4/552; Kurtubî,*Tefsir* 20/,148; F. Razî, *Tefsir*,32/94; Derveze, *Tefsiru'l Hadis*, 2/41; Trc.1/210.

²⁴Taberî, *Tefsir*,10/8777-8778; İbn Kesir *Tefsir*,4/551;Kurtubî,*Tefsir*,20/148; F. Razî, *Tefsir*, 32/94; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili Kur'an Dili*, 9/6106-7;Abduh, *Tefsirü Cüz'i Amme*, 157; Abduh,*Fatiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri*,438.

1. Klasik Kaynaklara Göre Fîl Sûresinin Yorumu

Klasik Tefsir ve Tarihi kaynaklarımızda sûrenin yorumu uzun uzun anlatılır. Ancak biz bu kaynaklarımızda anlatılanların özetleyerek sunmaya çalışacağız. Bu vaka hakkında tarihin arka planına baktığımızda şöyle denilmektedir.

Yemen'de Necran Yahudilerinin hükümdarı Zû Nuvas, Hıristiyanlara çok zulüm ediyor onları Hıristiyanlıktan döndürmek için çukurlar kazıyor onları ateşe atarak öldürüyordu. Yemenlilerden Devs Zu Sa'leban adında biri kurtulmuş, Kayser'e gidip kendilerine yardım etmesini istemişti. Kayser ülkesinin uzak olduğunu bildirerek Necaşî'ye bir mektup yazmıştı. Devs Zu Sa'leban mektubu Habeşistan hükümdarı Necaşî'ye sundu. Hükümdar onunla birlikte Eryat adındaki birinin komutasında 60.000 kişilik bir ordu gönderdi. Bu ordunun içerisinde Ebrehe el-Eşrem de vardı. Eşrem burnu yarık demektir. Yemen'e gelip konakladılar. Zu Nuvas Yemen ileri gelenlerine birer mektup göndererek savaşmalarını istedi fakat onlar savaşmaktan imtina ettiler. Bunun üzerine Zu Nuvas kuvvetlerini toplayıp onlara karşı koymak istediye de hezimet uğradı. Şehrin hazine anahtarlarını onlara verdi karşılığında çocuklara dokunmamalarını istedi. Daha sonra yemen halkına mektup göndererek şehrinize gelen siyah öküzleri (Habeşlileri) öldürün dedi. Bunu duyan Eryat Yemen'i kırıp geçti. Bunun üzerine Zu Nuvas Atını denize sürerek hayatına son verdi. Eryat ise Yemen erkelerinin üçte birini öldürdü. Esir aldığı erkeklerin üçte birini ise Hükümdar Necaşî'ye gönderdi. Eryat ve Ebrehe Yemen'e yerleşip yıllarca burada kaldılar.²⁵

Yemen'de egemenlik sağlandıktan sonra, Eryat ile Ebrehe arasında anlaşmazlık çıktı. Her ikisine bağlı güçler arasında savaş çıktı. Fakat Habeşli askerlerin yok olmasını istemeyen Ebrehe, birisini göndererek askerlerin öldürülmesi yerine mübareze ederek galip gelenin komutan olmasını istedi. Mübarezeye tutuştular. Eryat, Ebrehe'nin yüzüne elindeki mızrakla Ebrehe'ye vurdu. Burnu yarıldı. Bunun üzerine Eşrem (burnu yarık) ismini aldı. Ancak Eryat'ın arkasında bulunan Atvede Eryat'ın üzerine atlayıp öldürdü. Bunun üzerine Ebrehe hem ülkeye hem askerlere sahip oldu. Eryat'ın öldürülmesine çok kızan Necaşî Ebrehe'nin ülkesini ve perçemini çığnemedikçe durmayacağını söyledi. Bunun üzerine Ebrehe bir avuç toprak ile kendi perçemini keserek Necaşî'ye göndererek biatini tazeledi Necaşî bu durumdan memnun kaldı ve Yemenhâkimiyetini sürdürmesini istedi.²⁶ Ebrehe Yemen'de müstakil bir kral olmuştu. Ama formalite gereği Habeşistan kralını otorite olarak tanımaya devam etmişti. Mektuplarda kendisini "mufavazu'l melik" (Padişahın naibi) olarak

²⁵Taberî, *Tefsir*, 10/8769;İbn Kesir,*Tefsir*,4/549; Kurtubî,*Tefsir*,20/141-144;Mevdudî,*Tefhim*,7/236.

²⁶ İbn Kesir, *Tefsir*, 4/549;Kurtubî, *Tefsir*,20/145; İbnu' Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Trc. Abdullah Köse, İstanbul: Bahar Yayınları,1989, 1/418 421.

yazıyordu.²⁷ Onun etkisi, M.543'te Seddu'l Ma'rib'i tamir ettirdikten sonra düzenlediği törene Rum Kayseri'nin, İran Şahı'nın, Hire ve Gassan Şahlarının elçilerinin katılmasından anlaşılabilir.²⁸

Bu olayın ayrıntısı, Ebrehe'nin tamir ettirdiği Seddu Ma'rib üzerindeki kitabe mevcut bulunmaktadır. Bu kitabe halen var olduğu ve Glayser'in onun bir kopyasını çıkardığı söylenmiştir.²⁹ Ebrehe, Yemen'de iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra Bizans'ın ve onun müttefiki Habeşistan hükümetinin planları doğrultusunda gerçek amacını uygulamaya koymak üzere harekete geçti. Yani bir taraftan Arabistan'da Hıristiyanlığı yaymak, diğer taraftan Arapların elinde bulunan doğu ülkeleri ile Bizans arasındaki ticareti Araplardan almak için çalışmaya başladı. İran-Sasanî saltanatı ile Bizans arasındaki iktidar kavgası nedeniyle Bizans'ın doğu ülkelerine olan ticaret yollarını kapaması, Bizans'ın acil ihtiyacı için bu yolun önemini arttırmıştı.³⁰ Ebrehe bu amaç için Yemen'in başkenti San'a'da büyük bir kilise inşa ettirmişti. Arap tarihçiler bunun ismini el-Kalis, el-Kuleys veya el-Kulleys olarak zikretmişlerdir.³¹ Bu kelime Yunanca'daki eklisia kelimesinin Arapçalaştırılmış şeklidir. Muhammed b. İshak rivayet ediyor ki, bu kilisenin yapımından sonra Habeşistan kralı, Arapların hac için Kâbe'ye gitmeleri yerine bu kiliseye gitmeden rahat etmeyeceğini söylemiştir.³² Hıristiyanlar Yemen'de siyasî iktidar elde ettikten sonra sürekli olarak, Kâbe'nin yerine başka bir Kâbe inşa ederek Araplara merkez haline getirebilmek için uğraşp durdular. Bu nedenle Necran'da da bir Kâbe yapmışlardı. İbn Kesir, Ebrehe'nin Yemen'de bu niyetini ve planını açıkça ilan ettiğini yazmaktadır. Bu hareketin amacı, Arapları kıskırtarak tahrik etmek ve bunu bahane ederek Kâbe'yi yıkmaktı. Muhammed b. İshak, Ebrehe'nin niyetini açıkça ilan etmesine kızan Arapların bir ara o kiliseye giderek orayı kirlettiklerini rivayet eder. İbn Kesir, bu fiili, Kureyş'ten bazı gençlerin giderek bu kiliseyi ateşe verdiklerini nakleder.³³ Başka rivayetlerde ise Araplar bu mektup meselesini işitince öfkelenildiler. Kenane Kabilesinden, haram ayları öne almak veya geciktirmek yetkisine sahip olan Beni Fukaym bin Adiy çıktı, kiliseye geldi. Orada büyük abdestini yaptı ve kilisenin kiblesini de büyük taharetiyle sıvayarak çıkıp gitti. Ebrehe bu hadiseyi işitince “Bu işi kim

²⁷ İbn Kesir, *Tefsir*,4/549; Kurtubî, *Tefsir*,20/141.

²⁸ Mevdudî, *Tefhim*,7/236.

²⁹ Mevdudî, *Tefhim*, 4/420-421.

³⁰ Mevdudî, *Tefhim*,7/237.

³¹ Taberî, *Tefsir*,10/8774;İbn Kesir, *Tefsir*, 4/549; Kurtubî, *Tefsir*,20/141; Bunun böyle isimlendirilmesinin sebebi çok yüksek olmasındandır. Çünkü ona bakan adeta sırt üstü düşecek gibi oluyordu.

³² İbn İshak, *es-Sire*, 38; İbn Hişâm, *es-Sire*, 18/29-30; Taberî, *Tefsir*,10/8774; İbn Kesir, *Tefsir*,4/549. Mevdudî, *Tefhim*, 7/237.

³³İbn İshak, *es-Sire*,38;İbn Hişâm, *es-Sire*,1/29-30;Taberî, *Tefsir*,10/8774; İbn İbn Kesir, *Tefsir*,4/549; Kurtubî, *Tefsir*, 20/141.

yaptı?” diye sordu. “Mekke'de bulunan ve Kâbe'ye inanan kimselerden biri yapmıştır. Çünkü senin Necaşî'ye yazmış olduğun mektuptan haberdar olmuş, öfkelenmiştir. Bu sebeple bu işi yapmıştır.” dediler. Ebrehe şiddetli bir şekilde öfkelenmiştir. “Kâbe'ye gideceğim ve onu yıkacağım” diye yemin etti Bazı kimseler de hadisenin sebebi hakkında şunları söyledi: Habeşlilerden bir grup Kulleys'in etrafında ateş yaktilar. Ateşleri rüzgârın tesiriyle Kulleys'i yaktil. Bu olaylardan herhangi birisinin veya daha fazlasının meydana gelmiş olması garip değildir. Çünkü Ebrehe, niyetini açıkça ilan ederek onları kıskırtmıştı. Cahiliye döneminde bir Kureyşli'nin ya da bir kaç gencin kiliseyi kirletmesi veya ateşe vermesi mümkün olmakla birlikte, Mekke'ye hücum edebilmek için bahane olsun diye Ebrehe'nin kendi adamları aracılığıyla bu olayları çıkarmış olabileceği de ihtimali bile gözardı edilmemeli. Ebrehe'nin bu yolla Kureyş'i ezerek diğer Araplara gözdağı vermek istemesi, iki maksat için de olabilir. Her halükârda, iki şekilden hangisi olursa olsun, Kâbe'ye inananların kiliseye saygısızlık yaptığı haberi Ebrehe'ye ulaşınca, o, Kâbe'yi yıkmadan rahat etmeyeceğine yemin etmiştir.³⁴

Kilisye karşı yapılan bu hareketten sonra Ebrehe 570 veya 571'de 60.000 asker ve 13 fîl (bazı rivayetlerde 12,9, 8 hatta tek bir büyük fîl olan Mahmud/Mamud fîli olduğu rivayet edilir).³⁵ Yemenli Arab eşrafından biri olan Zu Nifr/Nufer/Nefer adında biri Araplar'dan bir ordu toplayarak Ebrehe'ye karşı koydu. Ancak yenilerek esir düştü. Daha sonra Hısn bölgesindeki bir Arap reis olan Nufeyl b. Habib Haşemî, kabilesi ile birlikte Ebrehe'ye karşı koymaya çalıştı ama o da yenilerek esir düştü. Canını kurtarmak için de Ebrehe'nin ordusuna rehber olarak hizmet etmeyi kabul etti. Taif'e ulaştıklarında, Benî Sakif bu büyük güce karşı koyamayacaklarını anlayınca, Taif'den geçerken Mesud bin Naib bin Malik es- Sakafî, Beni Sakife Kabilesinden bir grupla önlerine çıkarak şöyle dedi: “Ey kral, biz senin köleleriniziz. Seni dinleriz, itaat ederiz. Seninle bir ihtilafımız yoktur. Sen bizim şuradaki beytimizi Lât isimli putu kastediyorlar yıkmayı istemiyorsun. Sen Mekke'deki beyti istiyorsun. Biz seninle beraber sana yol gösteren birisini de vereceğiz” dediler. Yapılan bu teklif neticesinde onlara dokunmadı. Onlar da onunla beraber Ebu Reğâl denilen meşhur izciyi gönderdiler. Ebu Reğâl izcilik yaparak önlerine geçti ve onları “Muğammis” denilen yere kadar getirdi. Mekke yakınlarında el-Mugammis/el-Muğammes isimli yerde Ebu Reğâl öldü. Araplar uzun zaman bu adamın mezarını taşlamışlardır. Benî

³⁴İbn, Hişâm, es-Sire,1/30; Taberî, *Tefsir*,10/8774;İbn Kesir, *Tefsir*,4/549; İbnu'l Esir, *el-Kamil*, 1/428-429; Kurtubî, *Tefsir*,20/141; F.Razî, *Tefsir*,32/89;Kutub, Seyyid, *Fîzilâli'l*,16/368-369.

³⁵İbn, İshak, es-Sire, 38-40; İbn Hişâm, es-Sire, 1/32; İbn Kesir, *Tefsir*,4/549; İbnu'l Esir,el-Kâmil,1/429; Kurtubî, *Tefsir*,20/144;Mevdudî, *Tefhim*,7/237. Ateş Süleyman, *Kur'an-i Kerim Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, Milliyet, 1995, 6/3135.

Sakif de, Lât'ı kurtarmak uğruna Beytullah'ı yıkmak isteyenlerle işbirliği yaptıkları için yıllarca kötülenmişlerdir.³⁶

Ebrehe, Mugammes'de ordugâhını kurdu. Habeşlilerden Esved bin Meksur adlı bir kumandana, Mekke'ye kadar ne kadar mal varsa hepsinin talan edilmesini emretti. Böylece Tuhame'nin, Kureyşlerin veya diğerlerinin kabilelerin olsun, tüm mallarını topladılar. O mallar içinde Abdulmuttalib'in ikiyüz devesi de vardı. Abdulmuttalib o gün Mekke'nin reisi ve hâkimi idi. Kureyş, Kenane, Hüzeyl ve Harem'de bulunanlarla beraber ona karşı koymak istediler. Fakat onunla başa çıkamayacaklarını anladılar. Ebrehe, Himyerli Hiyat adlı kişiyi Mekke'ye gönderdi. Bu memleketin efendisine: “Kral sizinle harp etmek için gelmemiştir. Kâbe'yi yıkmak için gelmiştir. Eğer savaşmazsanız sizin kanınızı akıtmaya ihtiyacımız yoktur diye söyle. Eğer o harp istemiyorsa onu beraberinde al, getir” diye emretti. Hiyat, Mekke'ye geldiğinde kendisine Abdulmuttalib'i gösterdiler. Kral'ın emirlerini Abdulmuttalib'e tebliğ ettiler. Abdulmuttalib: “Allah'a yemin olsun ki, biz onunla savaşmak istemiyoruz. Buna gücümüz de yoktur. Bu Allah'ın Haram Beyti'dir. Onun dostu İbrahim'in haram beytidir. Eğer Allah onu menederse ne âlâ. Eğer menetmezse onunla Allah arasında kalır. Allah'a yemin ederim, bizim yanımızda Kâbe'yi müdafaa edecek güç yoktur” dedi. Sonra Abdulmuttalib, kendi oğullarından bazıları da yanına alarak kralın huzuruna gitti. Esir olan Zu Nefer, Abdulmuttalib'in dostuydu. Önce onun yanına girdi. “Beni zengin edecek bir fikrin var mıdır?” dedi. Zu Nefer, “Kralın elinde esir bulunan, sabah akşam öldürülmesi beklenen bir kişiden ne zenginlik olacaktır? Herhangi bir hususta seni zengin edecek bir fikrim yoktur. Ben ancak filin seyisine yakında haber göndereceğim, seni ona tavsiye edeceğim. Senin hakkının çok büyük olduğunu ona bildireceğim. Kral'ın huzuruna girmen için izin istemesini söyleyeceğim. Sen kralın huzuruna girince dilediğini söylersin. Kral hayırlı bir şekilde sana yardımcı olsun. Eğer gücü buna yetiyorsa” dedi. Abdulmuttalib, “Bunu yaparsan bu kâfidir” dedi. Böylece filin seyisine bu haber gönderildi: “Abdulmuttalib Kureyş'in efendisidir. Mekke çeşmesinin (Zemzem'in) sahibidir. Halka ovalarda, hayvanlara dağlarda yemek yedirir. Kral onun iki yüz devesini götürmüş. Ona izin iste ve ona kralın yanında yararlı ol, gücün yettiği kadar.” Seyis, “Bunu yapacağım” dedi. Böylece Ebrehe'ye meseleyi açtı. Abdulmuttalib'i Zu Nefer'in vafettiği gibi vasıflandırdı ve izin istedi. Abdulmuttalib insanların en yakışıklılarından. Ebrehe onu gördü-

³⁶ İbn, İshak, *es-Sire*,38; İbn Hişâm, *es-Sire*, 1/32; Taberî, *Tefsir*,10/8775; İbn Kesir, *Tefsir*,4/549; Kurtubî, *Tefsir*, 20/141-142; İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*,1,429; Mevdudî, *Tefhim*,7/237; Kutub *Seyyid*, *Fizilâl*, 16/369.

ğünde kendisinden aşağıda oturmasına razı olmada. Habeşliler onunla beraber Abdulmuttalib'in kraliyet tahtına oturmasını da istemedi. Bunun için tahtından indi. Sergi üzerine oturdu. Abdulmuttalib'i de beraberinde, yanında oturttu.³⁷

Ebrehe tercümana dönerek şöyle dedi: “Sor Abdulmuttalib'e, ihtiyacı nedir?” Abdulmuttalib: “Benim ihtiyacım, kralın bana develerimi geri vermesidir” dedi. Ebrehe tercümana: “Söyle Seni gördüğüm zaman çok hoşuma gitmiştin. Şu anda ise hoşuma gitmiyorsun, ikiyüz deve için benimle konuşuyorsun. Senin ve atalarının dini olan bir Kâbe'nin ricasını bırakıyorsun. Ben onu yıkmak için geldim. Sen benimle bu hususu hiç konuşmadın” dedi. Abdulmuttalib: “Ben develerin sahibiyim. Beytin de sahibi vardır. Onu O koruyacaktır” dedi. Ebrehe: “Benden onu kimse menedemez” dedi. Abdulmuttalib: “Senle o, baş başasınız. Artık biz o noktaya karışamayız”³⁸ dedi.

Abd b. Humayd, İbnü'l Münzir, İbn Merduye, Hâkim, Ebu Nuaym ve Beyhakî'nin naklettiği biri rivayete göre İbn Abbas'ın şöyle söylediği aktarılmıştır: Ebrehe, es-Safa'ya ulaştığında, Abdulmuttalib onun yanına gitti. Ebrehe'ye, "Buraya gelmenize gerek yoktu, istediğiniz bir şey varsa, bize haber gönderseydiniz size getirirdik." dedi. Ebrehe, “Bu Ev'in emin ev olduğunu duydum. O'nun eminliğini yok etmek için geldim.” dedi. Abdulmuttalib, “Bu, Allah'ın evidir. Bugüne kadar hiç kimse ona musallat olmamıştır” dedi. Ebrehe, “Ben O'nu yıkmadan geri dönmeyeceğim” cevabını verdi. Abdulmuttalib, “Bizden ne isterseniz veririz, yeter ki geri dönün” dedi. Ebrehe ona aldırmadan ve orada bırakarak ordusuyla birlikte Ka'be'ye doğru hareket etti. Bu iki rivayetteki farklılığı dikkate almasak ve birini diğerine tercih etmesek de, her halükârda Mekke ve onun çevresindeki kabilelerin bu kadar büyük bir orduya karşı Ka'be'yi kurtarabilecek güce sahip olmadıkları açıktır. Kureyşlilerin, Ebrehe'nin ordusuna karşı koymaya çalışmadıklarını düşünmeye engel yoktur.³⁹

İbn İshak, Abdulmuttalib, Ebrehe'nin karargâhından geri döndüğünde Kureyşlileri toplayarak kadın, çocuk ve yaşlılarını almalarını ve dağlara çekilmelerini, böylece katliamdan kurtulabileceklerini söyler. Daha sonra kendisi Kureyş'in ileri gelen reisleri Harem-i Şerif'e gittiler ve Ka'be'nin kapılarının zincirlerini tutarak Al-

³⁷ Geniş bilgi için bkz. Ayşe Tokay, *Nahvin Doğuşu*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2020, 25-28.

³⁸ İbn İshak, *es-Sire*, 38-40; Taberî, *Tefsir*, 10/8774-8775; İbn Kesir, *Tefsir*, 4/549-550; Kurtubî, *Tefsir*, 20/142-143; F.Razî, *Tefsir*, 32/89; Kutub, *Seyyid, Fîzilâl*, 16/369.

³⁹ İbn, İshak, *es-Sire*, 39; İbn Hişâm, *es-Sire*, 1/32-33; Taberî, *Tefsir*, 10/8774-8776; İbnü'l Esir, *el-Kâmil*, 1/429; İbn Kesir, *Tefsir*, 4/549; Mevdudî, *Tefhim*, 7/238. Ateş Süleyman, *Kur'an-i Kerim Tefsiri*, 6/3135.

lah'a, kendi evini ve hizmetkârlarını koruması için dua ettiler. Tarihlerde kayıtlı bulunan dualarında Allah'tan başkasının adı geçmemektedir. Abdulmuttalib'in aşağıdaki şekilde dua ettiği görülmektedir: “Ey Rabb'im"! Onlara karşı senden başka kim-seden yardım istemiyorum. Ey Rabb'im! Kendi himayende bulunan bu evini onların zararından korusun. Kâbe'ye düşman olan senin de düşmanıdır. Kendi ihsanının olan bu evi onlara karşı korusun. Ey Allah'im! Kulun bile kendi meskenini ve eşyalarını korur, sen de insanların toplanma yeri olan evini korusun ki, onların hac ve kuvvetleri gaddarlık yoluyla senin kuvvet ve kudretine galip gelmesin. Bunu yaptığın zaman işle-rini tamamlayacak olan önemli bir iş yapmış olursun. Bir zalim üzerimize geldiği zaman ona karşı yardım ümidini beklediğimiz tek varlık sensin. Böylece onlar zilletten başka bir şey kazanmadan çekilip giderler. İstersen onları helak edip yok edersin. Bu güne kadar seninle savaşmak arzusuyla harp çılgınlıkları atan bunlardan daha cüretkâr birisini duymadım. Onlar, senin kullarını esir almak için filleri ve ülkele-rindeki askerleri gruplar halinde çekip buraya getirdiler. Cehaletlerinden dolayı hi-leye başvurarak himayende olan mübarek evinin üzerine yürüdüler, zavallılar senin kudret ve azametini hiç düşünmediler”⁴⁰ diyerek dualarına devam etti. Bu dualardan sonra Abdulmuttalib, Kâbe kapısının halkasını bırakarak beraberindeki Kureyşli-lerle birlikte dağların tepelerine çekildiler. Ebrehe'nin Mekke'ye girerken yapacağı hareketi izlemeye başladılar. Ebrehe Mahmud adındaki fili hazırladılar hareket et-tirmek istedi. Ancak fil birdenbire oturdu. Fîli harekete geçirmek için o kadar kam-çıladılar ki fil yaralandı. Ama buna rağmen onu hareket ettiremediler. Güneye, ku-zeye veya doğuya yönlendirildiğinde fil hemen koşuyor ama Mekke'ye döndürüldü-ğünde oturuyor ve kesinlikle o tarafa gitmiyordu.

Mekke'ye doğru yürüdüklerinde Tufeyl bin Habîb gelip filin yanında durdu. Kulağını tuttu: “Ey Mamud/Mahmud yürü. Nereden gelmişsen oraya doğru git. Sen Allah'ın haram olan beldesinde bulunuyorsun” dedi. Sonra onun kulağını bıraktı. Fîl bulunduğu yere çöktü. Tufeyl çıktı ve dağa çıkıncaya kadar kaçtı. Onlar file vurdular. Onu azıttılar ki kalksın. Fakat kalkmadı. Yüzünü Yemen'e doğru çevirdiler. Bu sefer kalktı ve Şam'a doğru koşmaya başladı. Onu Mekke'ye yönelttiler. Yine yere yığıldı. Ona aklı gitsin diye içki içirdiler, yine fayda vermedi.⁴¹ Bu sırada denizden, kuzey-den, güneyden her yönden siyah, yeşil veya beyaz, kırlangıç kadar olan, ayakları kısa kanatları uzun pençeleri köpek pençesine benzeyen gagaları kuşların gagasına ben-zeyen gaga ve pençelerinde nohuttan küçük mercimekten büyük siccîlden taşlarla

⁴⁰İbn İshak, *es-Sire*,38-40 İbn Hişâm, *es-Sire*,1/32-34; Taberî, *Tefsir*, 10/8774-8777; İbn Kesir, *Tefsir*,4/550. Kurtubî, *Tefsir*,20/142-144; İbnü'l Esir,*el-Kâmil*, 1/430

⁴¹İbn İshak, *es-Sire*,38-40; İbn Hişâm, *es-Sire*,1/32-33;Taberî, *Tefsir*,10/8774-8776; İbn Kesir, *Tefsir*,4/550;İbnü'l Esir *el-Kâmil*, 1,430; Kurtubî, *Tefsir*,20/142-143; Mevdudî, *Tefhim*,7/238. Ateş Süleyman, *Kur'an-i Kerim Tefsiri*,6/3135.

sürü halinde kuşlar geldiler ve Ebrehe'nin askerleri üzerine yağmur gibi taş yağdırdılar. Bu taşlar kime vurduysa cismi hemen çürümeye başlıyor adeta başından giriyor altlarından çıkıyordu. Bu telaş içinde Ebrehe'nin askerleri her yerde ölüyor ve yere düşüyorlardı. Ancak, Ata b. Yesar hepsinin aynı anda helak olmadıklarını büyük bir kısmı Mekke'de helak oldular ise de, Ebrehe ve askerlerinin geri kalan kısmı ise Yemen'e dönerken yolda helak olduklarını söyler. Ebrehe'ye ise bir taş isabet etmişti. Onu beraberlerinde götürdüler. Parmak, parmak bedeninden etler düşmeye başladı. Bir parmağı düşünce bir müddet sonra kan geliyor, irin geliyordu. Onu San'a'ya getirdikleri zaman bir kuş yavrusu kadar kalmıştı. Orada göğsü yırtıldı. Sonra da öldü.⁴²

Muhammed b. İshak ve İkrime,(ö.105/723) bunun çiçek hastalığı olduğunu ve Arap ülkelerinde bu hastalık ile ilk kez o gün karşılaştığını rivayet ederler. İbn Abbas'ın rivayetine göre, bu taş kime dokunsa onda kaşınma başlıyor ve kaşıntıdan sonra cildi patlayarak eti dökülmeye başlıyordu. İbn Abbas'ın diğer bir rivayetine göre, et ve kan su gibi akmaya başlıyor ve kemikleri dışarı çıkıyordu. Ebrehe de aynı akıbete uğradı. Onun bedeni parçalanarak düştü ve düşen her parçanın yerinden irin ve kan akmaya başladı. Ebrehe'nin askerleri telaş içinde Yemen'e doğru kaçmaya başladılar. Herkes, rehber olarak onlara katılan, düşman kabileden Nufeyl b. Habib'i, geri dönüş için yol göstereceğini diye arıyordu. O, onlara yardım etmeyi reddederek şöyle dedi:

-Nereye kaçuyorsunuz? Sizi takip eden Mabud'dur; Allah'tır. Eşrem artık galip değil mağlûptur.⁴³

Fil olayı, Müzdelife ve Mina arasındaki Muassıb vadisi yakınında cereyan etmişti. Sahih-i Müslim ve Ebu Davud geçen rivayette, İmam Cafer babası Muhammed Bakır'dan, O da Cabir'den Rasulullah'ın Veda Haccı hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "Rasulullah Müzdelife'den Mina'ya hareket ettiği zaman Muassıb vadisinde hızlanmıştı." İmam Nevevî (ö.676/1277) bunu şöyle izah eder: "Ashab-ı fil olayı burada cereyan ettiği için sünnet olan, insanın buradan geçerken hızla geçmesidir. Muvatta'da İmam Malik'in (ö.179/795) rivayetine göre Rasulullah şöyle buyurdu: "Müzdelife durmak yeridir. Ama Muassıb vadisinde durmamalıdır." İbn İshak'ın naklettiğine göre, Nufeyl b. Habib gördüğü olayı anlatmış ve şöyle demiştir:

⁴² İbn İshak, *es-Sire*,40-42; İbn Hişâm,*es-Sire*,1/36-40Taberî, *Tefsir*,10/8776-8777; İbn Kesir, *Tefsir*, 4/551;Kurtubî, *Tefsir*,20/144; İbnu'l Esir, *el-Kâmil*,I,432; Mevdudî, *Tefhim*,7/ s,240-241.

⁴³Kurtubî, *Tefsir*,20/144.

-“Ey Redina keşke görseydin, ancak göremedin,-Muassib vadisinin yakınında biz ne gördük?

-Kuşları gördüğümde Allah'a şükrettim, -Ama aynı zamanda o taşların üzerine gelmesinden de korkuyordum.

-Onların hepsi Nufeyl'i arıyordu. -Sanki üzerimde onların borcu vardı.”⁴⁴

Bu olay o kadar büyüktü ki, bütün Araplar arasında meşhur olmuştu. Bu olay üzerine pek çok şiir ve kasideler yazılmıştı. Bu kasidelerde açıktır ki, Arapların hepsi bu olayı Allah'ın kudretinin bir mucizesi olarak kabul etmiş ve taptıkları putların hiçbirini zikretmemişlerdir. Mesela, Abdullah b. Zîber'a şöyle demiştir:

“Altmış bin idiler ki ülkelerine dönemediler, Dönmüş olan Ebrehe yaşayamadı.

Burada daha önce Ad ve Curhum vardı, Allah onları yaşatıyordu.”

Ebu Kays b. Esled diyor ki:

“Kalkın ve Rabbinize ibadet edin, Mekke ve Mina'nın dağları arasındaki Beytullah'ın, Köşelerine el sürün.

Arş sahibinden yardım gelince, O kralın ordusunun bazıları yere düştü,

Bazıları da taşlanmaktaydı.”⁴⁵

Ümmü Hanî ve Zubeyr b. Avvam'dan rivayet edildiğine göre de, Rasulullah, Kureyş'in bu olaydan sonra on sene (bazı rivayetlere göre yedi sene) kadar Allah'tan başkasına ibadet etmediğini bildirmiştir. Ümmü Hanî'nin rivayetini İmam Buharî Tarihinde ve Taberanî, Hâkim, İbn Merduye, Beyhakî de kitaplarında nakletmişlerdir. Zübeyr'in beyanını, Taberanî, İbn Merduye ve İbn Asakir rivayet etmişlerdir. Ayrıca bunu teyit eden Hatib Bağdadî'nin tarih kitabında kaydettiği ve mürsel bir rivayeti Said b. Müseyyeb nakletmiştir.⁴⁶

⁴⁴ İbn Kesir, *Tefsir*, 4/552; Kurtubî, *Tefsir*, 20/144; Mevdudî, *Tefhim*, 7/240-241.

⁴⁵ İbn Hişâm, *es-Sire*; 1/27-28; İbn Kesir, *Tefsir*, 4/552; Kurtubî, *Tefsir*, 20/141-148

⁴⁶ Mevdudî, *Tefhim*, 7/241-242. Hadis ilminin alanı nazik bir alandır diye düşünüyoruz. Bu nedenle, oldukça zayıf ve mevzu rivayetler konusunda duyarlı olma gibi bir yükümlülüğümüz olmalıdır. Bu konuya dair bilgi için bkz. Çiçek, Hacı, Şevkanî'nin Hayatı ve el Fevaid Adlı Eserin Metodolojik Özellikleri, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2013, cilt: V, sayı: 9, s. 104-126.

2. Fîl Vakasına Modern Yaklaşımlar

2. 1. Muhammed Abduh Ve Ekolünün Fîl Sûresi'ni Tefsiri

Muhammed Abduh, Kur'ân'ın modern bilime dayandırılarak tefsir edilmesine temelde karşı çıkan biri olarak bilinmesine rağmen, kendisi her nedense Fîl Sûresi'ni tefsir ederken modern bilimin etkisinde kalmaktan kendisini kurtaramadığı ifade edilmiştir⁴⁷. Bu durum adeta çağımız İslâm âlimlerinin ortak bir zaafı olarak görülmüştür. Recep Orhan Özel, yapmış olduğu çalışmasında, İslâm Dünyasındaki modernleşme hareketinin arka planında yatmakta olan gerçeği şöyle izah etmektedir: “Yaklaşık iki asırdan beri gündemde olan modernleşme hareketlerinin arka planında sosyal, siyasal, kültürel vb. birçok etken yatmaktadır. Şüphesiz söz konusu alanlardaki yenilikçi talepler, batı karşısında yaşanan mağlubiyet ve geri çekilmeler sonrasına tekâbül etmektedir. Önce askeri ve bilimsel alanlarda başlayan ardından dinî alana da sirayet eden bu talepler, bir süre sonra mağlubiyet cephesindeki kimi Müslüman düşünürlerde hayranlık düzeyine çıkmış ve bir tür Batı öykünmeciliğine dönüşmüştür. Önce Hint-Alt kıtasında doğan sonra Mısır'da Afgânî (ö.1897) ve Abduh'un (ö.1905) ıslahatçı söylemleriyle tetiklenen ve klasik modernizm olarak da nitelenen süreç gitgide daha sert ve radikal çizgiye evrilmiştir. Afganî-Abduh ikilisinin söylemleri, Reşid Rıza (ö.1935), Ferid Vecdi (ö.1954), Muhammed Hüseyin Heykel (ö.1956), Emin el-Hûlî (ö.1966), Taha Hüseyin (ö.1973) Ahmed Halefullah (ö.1997) gibi isimlerle yer yer keskin ve oldukça tepki çeken boyutlar kazanmıştır. Zira akıl, bilim, tecdid, ıslah gibi vurgularla tetiklenen süreç, ilâhî hükümlerinin de nazil olduğu çağın tarihsel şartlarıyla sınırlı kaldığı, Kur'ân'da mitolojik anlatımların yer aldığı iddialarına uzanmıştır. Daha yakın zamanda Fazlurrahman (ö.1988), Nasr Hâmid Ebû Zeyd (ö.2010), Câbirî (ö.2010), Muhammed Arkoun (ö.2010), Hasan Hanefî gibi şahsiyetler modern söylemin savunucuları arasında yer almıştır.⁴⁸

İşte modern akım temsilcilerinden biri olan Muhammed Abduh Fîl Sûresi'sini tefsir ederken yukarıda da söylediğimiz gibi kendisini bu modern düşüncenin etkisinden kurtaramaz ve sûreyi şöyle tefsir etmeye başlar:

“Bu yüce sûre bize, Allah Sübhanehu ve Teâlâ'nın, Nebîsine ve onun risaletini tebliğ ettiği kimselere, kudretinin azametine delâlet eden işlerinden büyük bir işi; O'nun dışındaki bütün kudretlerin otoritesine boyun eğdiğini, O'nun kulların üzerinde Kâhîr olduğunu, hiçbir gücün O'na mani olamayacağını ve hiçbir kuvvetin O'na karşı çıkamayacağını hatırlatmayı murad ettiğini öğretiyor. Bir kavim, Allah'ın bazı kullarına galip gelmek, onlara kötülük ve eziyet etmek için, ordusunu filleriyle güçlendirdiler. Allah da, onları helak etti, hile ve tuzaklarını (keyd) engelledi ve

⁴⁷Jansen, J. J. G., *Kur'ân'a Yaklaşımlar*, Ankara: Fecr Yayınları, 1993, 66-67.

⁴⁸ Özel Recep Orhan, *Fîl Sûresi İle İlgili Modern Yorumların Kritiği*, Tefsir Araştırmaları Dergisi, Cilt, IV, Sayı, 2, Ekim, 2020, 339.

planlarını boşa çıkardı. Sayıları çok ve donanımları sağlam olduğu halde bunun onlara hiçbir faydası olmadı.⁴⁹

Daha sonra Muhammed Abduh, klasik tefsirlerde geçen ve kendisine göre de doğru ve mütevatir olarak kabul edilen rivayetlere yer verir. “Yemen’i ele geçiren Habeş’li bir komutan,(Ebrehe) Kâbe-i Muazzama’yi yıkmak ve Arapların hac niyetiyle onu ziyaret etmelerine engel olmak yahut onları zelil kılmak için istemişti. Bunun için hazırlıklı ve çok kalabalık bir ordu ile Mekke’ye yöneldi. Fazlasıyla korkutmak ve kalplere korku ve dehşet salmak için bu ordunun içerisinde Fîl veya birçok filler de bulunmakta idi. Önüne geleni mağlup ederek durmaksızın ilerliyordu. Mekke’nin yakınında Muğammis bölgesine kadar geldi. Sonra bir elçi göndererek Mekkelilere onlarla savaşmak için gelmediğini ancak Kâbe’yi yıkmak için geldiğini bildirdi. Bunun üzerine Mekkeliler ondan korkarak ve ne yapacağını görmek için dağa kaçtıklarını söyler.⁵⁰ Özellikle Fîl Sûresi içinde geçen ‘tayran ebâbîl’ ve ‘keasfin me’kûl’ ve ‘Siccîl’ kelimelerinin açıklamaları ve ifadelerinin tefsiri ile bu konudaki farklı bakışımı ortaya koyar. Bu konudaki rivayetlere modern açıklamaları getirerek klasik tefsirlerden ayrılır. Muhammed Abduh, öncelikle tayr kelimesini söz konusu yorumuna imkân verecek şekilde anlamlandırarak işe başlar. Abduh, âyette söz konusu edilen kuş sürülerinden maksadın bu çiçek hastalığına sebep olan kuşlar/uçanlar olduğunu, âyetlerde geçen kuşların (tayr) kelimesini küçük olsun, büyük olsun, görülsün görülmesin havada uçan bütün uçucular olduğunu, dolayısıyla bir tür sivrisinek ya da sinek; olabileceğini taşıdığı şeylerin de mikrop olabileceğini bunların sayısının Allah’tan başka kimse tarafından bilinmeyeceğini söyler.⁵¹

Muhammed Abduh, meylettiği yorumu şu şekilde bir hikmete bağlamaktadır: Meydan gelen hastalık ise, Allah, rüzgârla beraber gönderdiği büyük “tayr” sürüsü vasıtasıyla askerlerin üzerine düşen “kuru taşlar”dan neş’et ettiğini beyan etmektedir. Bu sürüler vasıtasıyla askerlere attığı sicilden (katılmış çamurdan) kaynaklandığını beyan etmektedir. Bu tayrın/uçanların, bazı hastalıkların mikroplarını taşıyan sivrisinek veya sinekler olduğunu ve zehirli olan bu sicîlin (çamurdan katı taşların) ise bu hayvanların ayaklarında rüzgâr vasıtasıyla asılı bulduklarını, bu taşların isabet ettiği bedenin içine (derinin altına) girdiğini ve bedenin bozulması ve etinin dökülmesi ile sonuçlanacak olan yaralara sebep olduğunu söyler. Bu zayıf tayr’ın/uçanların birçoğu, Allah’ın insanlardan helak etmek istediği kimseleri helak

⁴⁹Abduh, Muhammed, *Tefsirü Cüz-i Amme*, 157-158; *Fatiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri*, Trc.,436-437.

⁵⁰İbn İshak, *es-Sire*,38-40; İbn Hişâm, *es-Sire*,1/31-33; Taberî,*Tefsir*,10/8774-8775;Kurtubî, *Tefsir*,20/ 141-145; F.Razî, *Tefsir*,32/89-92; Abduh, *Tefsir-ü Cüz’i Amme*, 157; Abduh,*Fatiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri*, Trc. 437; Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili Kur’ân Dili*, 9/6127-8.

⁵¹ Abduh, *Tefsirü Cüz’i Amme*, 158; Abduh, *Fatiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri*,438.

edecek büyük ordularından biri sayılır. Bugün “mikrop” adı verilen bu küçük hayvan da, bu kapsamın içerisine dâhildir. Bunlar, sayısını ancak yaratıcının bilebileceği sürü ve topluluklardır. Allah Tealanın azgınları kahretmedeki kudretinin eserinin zuhuru, o tayrın/uçanların dağların tepeleri büyüklüğünde olmasına, özel renklerinin bulunmasına, rib-i ankâ nevinden olmasına taşların miktarının ve bunların nasıl etki yaptıklarının bilinmesine bağlı değildir. Çünkü Allah'ın her şeyden bir ordusu vardır.”⁵²

Abduh, İkrime ve Yakub b. Utbe'nin rivayetine dayanarak o yıl Arabistan yarımadasında çiçek ve kızamık hastalığının görüldüğünü söylemiştir. İkrime, “Taş kime isabet ederse çiçek hastalığını meydana çıkarıyordu. Bu, Arap Yarımadası'nda ilk görülen çiçek hastalığıydı” diyor.⁵³Bu hastalık onların bedenlerinde benzerine ender bir vebaya yol açtı ki, etleri parçalanıyor ve yere düşüyordu. Bunun üzerine Habeşli komutan dehşete kapılarak kaçmaya başladı. Yolda komutan da o hastalığa yakalandı. Etleri parça parça oldu olup yere düşüyordu. Daha sonra göğsü yarılarak San'a'da öldü. Bu rivayetleri yapan Abduh, söz konusu rivayetlerin sahih olduğunu ve inanılması gerektiğini söyler.⁵⁴

Muhammed Abduh, devamla. Allah'ın her şeyden bir ordusu var olduğunu âlemde hiçbir kuvvet yok ki onun gücüne boyun eğmesin. İşte Kâbe'yi yıkmaya gelen bu zorbanın üzerine Allah, çiçek mikrobu taşıyan sinekler (tayr) gönderdi. Bu değerli süre bize, bu çiçek ve kızamık hastalıklarının, Allah'ın rüzgâr yoluyla gönderdiği tayr'dan/uçanlardan oluşan büyük bir hastalık meydana geldiğini ve Ebrehe olayında anlatılan ve Arap coğrafyasında görülen bu çiçek hastalığının daha önce bu coğrafyada görülmediğini Ebrehe ve ordusunun Mekke'ye girmeden önce helak ettiğini⁵⁵ ifade eder.

⁵²Abduh, *Tefsirü Cüz'i Amme*, 156-157;Abduh, *Fatiha Süresi ve Amme Cüzü Tefsiri*,438; Tam da bugün (Yaklaşık bir yıldır) insanlığın başına bela olan ve insanlığı aciz bırakan Covid 19 virüsünün yaptıkları bunun bir benzeridir. Allah dilediği an en küçük bir varlığı (ordusu) ile bunca teknolojiye rağmen aciz bırakacak güce sahiptir. Bu gün insanoğlu bu olayı tam bir acziyet ve ibretle yaşamaktadır.

⁵³İbn İshak, *es-Sire*,42;Taberî, *Tefsir*, 10/8773,8777; İbn Kesir, *Tefsir*, 4/551; Kurtubî *Tefsir*,20/148; F.Razî, *Tefsir*,32/93;Alusî, Şihabuddin Mahmud İbn Abdullah, *el-Huseynî,el-Alusî, Ruhul Meânî fi Tefsiri'l Kur'ani'l Azim ve's-Sebu'l Mesanî* Thk. Ali Abdulbari Atiyye, Beyrut: Darul Kutubi'l İlmiyye,1415, 15/467.

⁵⁴İbn İshak, *es-Sire*,42;Taberî,*Tefsir*,10/8777;Kurtubî, *Tefsir*,10/ 148; F.Razî,*Tefsir*,32/93; Abduh, *Tefsirü Cüz'i Amme*, 157-158;Abduh,*Fatiha Süresi ve Amme Cüzü Tefsiri*,437.

⁵⁵ Abduh, *Tefsirü Cüz'i Amme*, 157;Abduh, *Fatiha Süresi ve Amme Cüzü Tefsiri*,438

“Hicareten min sicîl” de geçen “sicîl” kelimesini farsça asıllı ve olan katılmış çamur anlamına geldiğini; “asf” kelimesinin ise ekin yaprağı anlamına geldiğini “asfin-me’kul” ise; kurt ve güvenin yediği yahut hayvanların bir kısmını yiyip bir kısmının da dişlerinin arasındaki şey anlamına geldiğini⁵⁶ ifade eder.

Tefsirinde, rivayet bilimini fazla kullanmayan Abduh, Fîl Sûresini tefsir ederken, sadece İkrime'den gelen bu rivayeti tercih etmiş, Ebrehe'nin ordusunun yakalandığı hastalığı, çiçek ya da kızamık şeklinde açıklamıştır.⁵⁷

Her ne kadar bu suçsuz ve günahsız yere Beyt'e saldırmak isteyen düşmanlarını: Fîl Ashabı'nı Allah'ın ortadan kaldırdığı bir intikam olsa da –Beyti'ni korumak için dinî kuvvetiyle onu himaye edecek olan Resûlünü (as) gönderinceye kadar- putperest olmalarına rağmen haremının ahalisine Allah'ın bahsettiği bir nimettir. Bunlar bu sûrenin itimad edilmesi gereken şeylerdir. Allah'ın kudretinin büyüklüğünü gösteren şeylerden biri de, cüsse olarak dört ayaklı hayvanlardan en irisi ve güçlüsü olan fîl/filler ile üstün gelmek isteyen kimsenin, gözle görülmeyen ve idrak edilmeyecek kadar küçük olan bir yaratık/mikrop tarafından helak edilmesidir. Kuşkusuz bu, düşünen kimseler için çok muazzam, hayret ve dehşet verici bir şeydir.⁵⁸

Muhammed Abduh'un kendi yorumuna dayanak yaptığı İkrime ve Yakup b. Utbe'ye nispet ettiği rivayetlerin gerçekten Fîl ordusunun salt bir çiçek hastalığı ile helak olduğunu ifade ettiği konusu tam net bir bilgi değildir. Tefsirlerimizde doğrudan İkrime'ye bazen de onun hocası Abdullah b. Abbas'a isnad edilerek yapılan açıklamalara göre Allah (c.c) Fîl Ashabına deniz tarafından kuşlar göndermiştir. Bu kuşların renkleri beyaz ve yeşil, başları yılan veya yırtıcı hayvanın (sibâ) başına benzemekte idi. Bölgede bu olaydan önce ya da sonra hiç görülmemiş olan bu kuşlar, yanlarında taşıdığı taşları Fîl Ashabının üstüne yağdırmaya başlamıştır ki, “بحجارة منسجیل” ifadesindeki “منسجیل” kelimesi, Fars dilinde “seng ve kil” (taş ve toprak) anlamına geldiği aktarılmaktadır.⁵⁹ Taberî (ö.310/923), olayı çiçek hastalığı ile ilişkilendiren İkrime'nin rivayetini şu şekilde vermektedir: “Kuşlar yanlarındaki taşları üzerlerine

⁵⁶ Abduh, *Tefsîrû Cüz'i Amme*, 157; Abduh, *Fatiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri*, 438.

⁵⁷ Taberî, *Tefsir*, 10/8772; Alusi, *Tefsir*, 15/467.

⁵⁸ Abduh, *Tefsîrû Cüz'i Amme*, 158; Abduh, *Fatiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri*, 438-439

⁵⁹ es-San'ânî, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm *Tefsîru Abdürrazzâk*, Thk. Mahmud Muhammed Abduh, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 3/461; Ebû Muhammed Sehl b. Abdullah, et-Tüsterî, *Tefsîru't-Tüsterî*, Thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423/2002, 206; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm* (b.y.y., Ts., 3/622; Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, Thk. Yâsir b. İbrahim ve Ganîm b. Abbas b. Ganîm, Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997, 6/285; F.Razî, *Tefsir*, 32/89-91; Kurtubî, *Tefsir*, 20/142-145; Ebû Hafis Sirâcüddîn Ömer b. Ali en-Nu'mânî, *el-Lübâb fi Ulûmî'l Kitâb*, Thk. Adil Ahmed b. Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavviz, Beyrut: Dâru'l-

atmaktaydı. Askerlerden birine isabet ettiğinde o kişide çiçek çıkarırdı. Olayın yaşandığı gün, çiçek hastalığının görüldüğü ilk gündü. Bugünün ne öncesi ne de sonrasında çiçek hastalığı görülmemiştir.”⁶⁰ İbn Hacer (ö.852/1449) söz konusu cümleye “beraberinde bulunan ateş ile” lafzını eklemektedir.⁶¹

Görüldüğü gibi rivayetlere ilişkin kaynağını zikretmeyen Muhammed Abduh, söz konusu kişilere isnad edilen rivayeti objektif bir yaklaşımla okuyucunun önüne sunmamaktadır. Söz konusu hastalığın Ebrehe ve askerlerini etkilediği hatta adeta onları kırıma uğradıkları bilgisi verilmekte, ancak Mekke halkına zarar verip vermediği konusunda bilgi verilmemektedir. Dolayısıyla bu hastalık eğer Mekkeli-leri etkilememişse sebebi konusunda bilgi verilmemiştir.

Muhammed Abduh, modern ve rasyonel davranarak Süreyi farklı tefsir etmiş olsa da, Allah'ın yardımının olduğunu ve güçlü olan nice şeylerin daha az güçlü hatta hiçbir gücü olmayan varlıklar tarafından helak edilebileceğini kabul etmekte ve bu olayın Allah'ın yardımı sonucu Ebrehe ve ordusunun helâki ile sonuçlandığını söylemektedir.

Bu modern akımın temsilcilerinin başında Muhammed Abduh olsa da onun takipçileri arasında Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, (ö.1952) Hüseyin Heykel, (ö.1956) Ferit Vecdi (ö.1954) ve el-Câbirî, (ö.2010) Muhammed Esed (ö.1992) gibi isimlerin de benzeri görüşe meylettikleri görülmektedir.⁶² Abduh'un Fîl Olayı'nı ordu içinde yayılan çiçek salgınından ibaret gören ve başta talebeleri olmak üzere sonrakilere de öncülük eden açıklamalarında şu hususlar öne çıkmaktadır:

Muhammed Abduh'un öğrencisi Merâğî de tefsirinde hocasının yaklaşımını aynı şekilde sürdürmüştür. Belirttiğine göre bu “tayr”ın bazı mikropları taşıyan sivrisinek ya da diğer sinek türünden başka uçucular olduğunu ya da bu “taş”lar, rüzgârın taşıdığı zehirli kuru çamur halinde sineklerin (tayr) ayaklarına takılmış

Kütübî'l-İlmiyye, 1998, 20/502; Celâleddin es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr* Beyrut: Dâru'l-Fikr, Ts. 8/630; Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 5/606.

⁶⁰Taberî, *Tefsir*, 10/8772; İbn Kesir *Tefsir*, 4/551; Abduh, *Tefsir-ü Cüz'i Amme*, 157-158; Abduh, *Fatiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri Tercümesi*. 438-439.

⁶¹İbn İshak, *es-Sire*, 42; Taberî, *Tefsir*, 10/8772 deki 6. Dipnot İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, 8/729 den naklen.

⁶²El-Merâğî, Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, *Tefsiru'l-Merâğî* Mısır: Şeriketü Mektebe ve Matba'atu Mustafa el-Halebî ve Evlâdihî, 1946, 30/243; Muhammed Hüseyin Heykel, *Hayâtü Muhammed*, Kahire: Dâru'l-Meârif, 1935, 119-120; Muhammed Ferid Vecdî, *el-Mushafü'l-Müfesser* b.y. Matbatü'l-Ulûm, 1948, 811; el-Câbirî, Muhammed Abid, *Fehmü'l-Kur'âni'l-Hakîm*, Mağrib: Dâru'n-Neşr el-Mağribiyye, 2008, 68.

olabildiğini söyler. Bu mikroplar cisme temas ettiğinde deri gözeneklerinden gerek bedeni ifsad eden ve etlerin dökülmesine sebep olan yaralar açmış olabileceğini beyan eder.⁶³

Fîl olayını bu şekilde doğa kanunlarıyla irtibatlandırarak izah etmeye çalışan Merâğî ayrıca yorumunu şu şekilde de gerekçelendirir: “Allah, sayıca çok olan bir orduyu tek bir sivrisinekle helak etmek istediğinde bu, alışılâgelen doğa olayları düzleminden uzak düşmez. Bu mana, Allah'ın güç ve azametini delâlet etmede, büyük kuşlarla veya garip işlerle helâkten daha güçlüdür. Yine ilahi kudret karşısında insanın zayıf ve zelif oluşunu daha açık bir şekilde ortaya koyar.”⁶⁴

Muhammed Abduh ekolünün önemli isimlerinden olan Muhammed Esed de Ebrehe ordusunun son derece öldürücü bir çiçek ya da tifüs salgını ile helak edilmesini mümkün görür ve meâlinde üçüncü âyet-i kerimede geçen “tayr” kelimesini kuş yerine “uçan mahlukât” olarak tercüme eder. Meâle düştüğü notta bu kavramı sinek veya böcek gibi mikrop taşıyıcı varlıklar olarak açıklamaktadır. Yine ona göre “ترمممببحجارةمنسجیل” âyet-i kerimesinde mecaz söz konusu olup mana, “önceden tesbit edilmiş (yani, Allah'ın takdiri ile) taş gibi sert ceza/azap darbelerini gösteren bir mecaz olduğunu yani Allah tarafından hükmedilmiş tayin edilmiş demek anlamına geldiğini ve âyetin atıfta bulunduğu özel bela/azap ani bir salgın hastalık olabileceğini söyler. İlk defa o zaman Arap topraklarında lekeli humma (*hasbe*) ve çiçek hastalığı (*cuderi*) görüldü. İlginç olan bir nokta da şudur: *hasbe* kelimesi -ki, bazı bilginlere göre aynı zamanda tifüsü ifade eder- asıl olarak “taşlarla vurmak” veya “darbe vurmak” anlamına geldiğini söyleyerek görüşlerini teyit eder. Ve devamında, “uçan varlıkların” mahiyeti hakkında ne Kur'an ne de Sahih Hadislerde herhangi bir bilgi verilmediğini belirterek bu konuda yapılan rivayetlerin ciddiye almaz. Eğer salgın bir hastalık varsayımı doğru ise, “uçan varlıklar”-ister sinek, ister böcek- bu mikrobun taşıyıcıları olabilir. Ancak bir şey açık ve kesindir: işgalcileri teslim alan belanın mahiyeti ne olursa olsun kelimenin gerçek anlamıyla tam bir mucize idi. -Çünkü baskı altındaki Mekke halkına hiç beklenmeyen bir kurtuluş imkânı sunmuştu.⁶⁵

Cevâd Ali(ö.1987) ise, Muhammed Abduh'un görüşlerine tabi olmuştur. Ona göre Ebrehe ve ordusu, korkudan dağlara sığınan insanların boşalttığı Mekke'ye gir-

⁶³El-Merağî, *Tefsiru'l Merağî*,30/243;Muhammed Hüseyin Heykel, Kahire: *Hayatu Muhammed*, Muessesetu Hindavî,1914.)

74-75.

⁶⁴El-Merağî, *Tefsiru'l-Merağî*, 30/243.

⁶⁵Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı, Meal-Tefsir*, Trc.Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yayınları, 2000),3/1308.

miş ancak kimseyi bulamamıştır. Hemen ardından orduda bulaşıcı hastalık baş göstermiş ve geri dönmeye mecbur kalmışlar hatta birçok askeri bu hastalık sebebiyle kırılmıştır.⁶⁶

2. 2. Ferâhî'nin Fîl Sûresi Yorumu

Fîl olayına modern yaklaşımlarda bulunanlardan birisi de Hindistan bölgesi âlimlerinden olan Hamîduddîn el-Ferâhî, (öl. 1863/1930) dir. Ferâhî, Kur'an lafızlarının manasını doğru tespit etmek, sûrelerin içerdiği manalar ve nazmına ulaştıran en önemli yollardan birisi olduğunu belirterek FîlSûresi'ni tefsirine, sûrede geçen kelimeler hakkında bilgi vermekle başlar.

Ashâbu'l-fîl, fîl, keyd, tadrîl, fî tadrîl, ersele aleyhim, tayr, ebâbîl, hicâra ve son olarak siccîl kelimesi ve terkiplerinin manalarına değinen Ferâhî, konuya ilişkin Kur'an'daki benzer kullanımlar, Arap dili ve edebiyatı, Arap şiiri, sözlükler, Kitab-ı Mukaddes ve geçmiş dönem müfessirlerinden bilgiler aktarır. Ona göre sûreye adını veren fîl lafzının tekil ve çoğul manada yorumlanmaya müsait olduğunu, ancak bunun çoğul olarak anlaşılması anlamına daha yakın olduğunu ifade eder. Ferâhî, "Keyd" kelimesinin düşmana zarar vermek için yapılan gizli plan, strateji anlamına geldiğini belirtir. "Tayr" kelimesinin genelde çoğul ve tekil anlamına gelse bile buradaki anlamının bir tür grup ve sınıfa delalet ettiğini söyler. Yine ona göre "ersele aleyhim"deki "ala" harfi cerri zarar verme manasında kullanılır ve "hicâra" kelimesi (taşlar) bir grup ve sınıf anlamında anlaşılması gerekirken çoğul bir lafız olarak yorumlanmıştır.⁶⁷

Daha sonra Ferâhî, sûreyi tefsir ederken, Kur'anî olanla olmayan bilgilerin ayırt edilmesi hususu üzerinde titizlikle durmaktadır. Fîl Sûresi'nin biri özet diğeri ayrıntılı iki yönü olduğunu söyleyen Ferâhî, özet bilginin Kur'an'daki anlatıma; ayrıntılı bilginin ise sahihiyle zayıfıyla birbirinden farklı rivayetlere dayandığını ifade eder. Geçmiş dönem müfessirlerini, kıssaların ayrıntılarına değinirken sıhhat derecesine yeterince dikkat etmeden rivayette buldukları gerekçesiyle tenkit eden Ferâhî, bu yaklaşımın Kur'an kıssalarının doğru yorumuna ulaşmaktan alıkoyan olumsuz sonuçlar doğurduğunu söyleyerek bu konuda uyarılarda bulunur. Ona göre öncelikle kissa hakkında Kur'an nassında zikredilenle rivayetlere dayanan yorumlar ayırt edilmesi gerektiğini daha sonrasında rivayetlerin sahihini zayıfından ayırmaya geçilmesi gerektiğini söyler. Fîl Sûresi'nin özet yorumu hakkında şöyle bilgi verir: Allah'u Teâla kutsal mâbedine (Kâbe) zarar vermek maksadıyla (keyd)

⁶⁶Cevâd Ali, *el-Mufasssal fi Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Dâru's-Sâki,1422,2001, 6/205-206.

⁶⁷el-Ferâhî, Abdulhamîd, *Tefsîru Nizâmî'l-Kur'ân ve Te'vilu'l-Furkân bi'l-Furkân*, Azamgarh: ed-Dâiratu'l-Hamîdiyye, 2008), 417-422.

Mekke'ye gelen fîl ordusunu bozguna uğratmıştır. Onlara, ordularından bir birlik göndermiştir. Üzerlerine atılan siccîl taşlarıyla onları helak etmiştir. Bu olay Kureyş özelinde tüm Araplara verilmiş bir nimetti. Allah böylece –önemli şîârlarından biri olan- evinin saygınlığını korumuştur” ifadelerini kullanır.⁶⁸

Ferâhî, Fîl Sûresi'nin ana konusunu belirlemek için, onun iç bütünlüğü ve diğer sûrelerle mana ilişkisi ortaya koyulmadan önce hitabın kime yöneltildiği tayin edilmesi gerektiğini ifade eder.⁶⁹ Ferâhî, birçok müfessirin hilafına buradaki hitabın Hz. Peygambere değil, bizzat olaylara şahit olmuş Kureyş kabilesinedir. İlk ayetteki “elem tera” ifadesinde tekil sığasıyla gelse bile çoğul manasına geldiğini ifade eder. Bunu ifade ederken de, Kur'an, Arap dili ve Tevrat'tan deliller getirir. Ferâhî, hitabın Hz. Peygambere olduğu yorumu kabul edilse dahi bunun Hz. Peygambere teselli amaçlı olduğunu belirtir. Ancak hitabın özelde Kureyş'e genelde ise bütün insanlara olmasının daha doğru olacağını ifade eder. Zira şayet hitabın Hz. Peygambere olduğunu kabul edersek müşriklerin lehine bir delil olmuş olurdu ve derlerdi ki: 'Gördüğünüz gibi bizler Allah'ın yardımına mazhar olmaya daha layığız. Zira bizler onun evinin yöneticileriyiz.' Bunun için doğru olan hitabın müşriklere ve bütün insanlığa olmasıdır. Bu durumda: 'Bu eve düşmanlık edenlerin orduları nasıl hezimete uğradıysa, Allah'a düşmanlık eden müşrikler de aynı akibete maruz kalacak' manasına gelmiş olur ve müşriklere ve düşmanlık eden herkes için bir tehdit olduğunu ifade eder.⁷⁰

Ferâhî'ye göre Fîl Sûresi'nin ana konusu şudur: “Sûrede özelde Mekke halkı genelde tüm Araplar, Kâbe'nin bereketiyle kendi canları ve yaşadıkları bölgenin korunması sonucu kazandıkları izzet ve saygınlık hatırlatılarak Allah'a şükretmenin (şükranlarını sadece Allah'a sunma) gerekliliğine inanmaya davet edilir.” Allah'ın, bu nimeti hatırlatmak için Kur'an'da tam bir sûre (Kureyş) tahsis ettiğini belirten Ferâhî, şükranlarını sunmayı gerektiren nimet, ehemmiyetini idrak etmeleri için bir sonraki sûrede zikredilmiş olduğunu belirterek Kureyş Sûresi'nin üçüncü ayetini zikreder: 'O halde Kureyşliler de bu evin /Kâbe'nin rabbi Allah'a kulluk/ibadet et-

⁶⁸Ferâhî, *Nizâmu'l-Kur'ân*, 437-438.

⁶⁹Ferâhî, *Nizâmu'l-Kur'ân*, 422.

⁷⁰Ferâhî, *Nizâmu'l-Kur'ân*, 422-425. Örnek olarak, Lokmân 31/31. ayet müfred sigayla başlamış çoğul sigayla sonlanmıştı. Bunun aksi de vâkidir. Bakara, 2/104. ayette hitap çoğul sigayla başlamış sonlarında tekil sığa kullanılmıştır. Bunun dışında tekil sigayla başlayan çoğul sigayla devam eden sonunda yine çoğul sigayla nihayete eren ayetlerde mevcuttur. Müellifin örnek verdiği diğer ayetler için ayrıca bk. İbrâhîm, 14/19, Bakara, 2/106-107, Şuarâ, 26/221-225, A'râf, 7/198, İsrâ, 17/21-40.

melidirler' Kureyş 106/3 "Bu şekilde onların İsrailoğulları dâhil diğer toplumlara nazaran ne tür imkân/imtiyazlara sahip olduklarını idrak etmeleri istenir" değerlendirilmesinde bulunur.⁷¹

Ferâhî Abdulmuttalib ile Ebrehe arasında geçen diyalog Arapların saldırı karşısında göstermiş oldukları tepki/tepkisizlik konusunda da klasik yorumlardan ayrılır. Ferâhî, "Ebrehe'nin Araplara kızgınlığından Mekke'ye geldiği, Mekke halkının kaçtığı ve Ebrehe'yle Abdulmuttalib arasında yaşananlara dair aktarılanlar sened bakımından dayanaksız" olduğunu tüm bu rivayetlerin İbn İshâk'tan öteye gitmediğini İbn İshâk'ın da, muteber muhaddisler tarafından kabul görmediğini, rivayetleri Yahudiler ve güvenilmez kişilerden aldığını savunur. Söz konusu bilgilerin yalan ve Arapların şeref ve haysiyetlerini hedef aldığını, Abdullmuttalib'in saygınlığına gölge düşürdüğünü buna karşılık Ebrehe'nin de şirin, güzel ahlaklı gösterilmeye çalışıldığını belirtir.⁷²

Ferâhî, Mekke halkının Kâbe'yi düşman ordusuna karşı savunmasız bırakması, Ebrehe'nin Abdulmuttalib'e izzeti ikram göstermesine rağmen onun sadece develerini istemesi ve Kâbe hakkında tek kelime söylemeden oradan ayrılmasını kabul edilemez bir durum olduğunu söyler. Siyer kaynaklarında bazı Arap kabilelerinin Ebrehe'ye karşı çıktığı bilgisinin yer aldığını hatırlatan Ferâhî, konu hakkında İslâmî dönem şairlerinden olan Zu'r-Rume'nin iki beyitlik şiirine yer verir. Şiirde, şairin: "Oklarımız alenen Ebrehe'yi avladı, Toz bulutlarının yükseldiği bir vakitte; Amr, onun üzerine çullanıp açtığı geniş yarayla kaburgalarını deldi, Atların dörtmala hücumla geçtiği bir anda" diyerek kendi kabilesine mensup bir savaşçının gökte toz bulutunun yükseldiği bir gün Ebrehe'yi yaralamasından bahsettiğini⁷³ bunun da Kureyş'in Ebrehe karşısında tepkisiz kalmadığının bir göstergesi olduğunu ifade eder.

Öte yandan Ebrehe'nin Mekke'yi hac mevsiminde kuşattığını, Kureyş geri dursa dahi tüm Arap kabilelerinin elleri kolları bağlı, Kâbe'yi savunmasız bırakmalarının mümkün olmadığını belirtir. Nitekim Araplar, Kâbe'yi korumaktan geri durdukları için Sakîf kabilesini ayıplamış ve fil ordusuna kılavuzluk eden Sakîfli Ebu Riğâl'in kabrini taşlamışlardı. Bu da, Arapların düşman ordularına karşı mücadeleye ne kadar önem verdiğinin bir ispatıdır. Benî Sakif de, Lat'ı kurtarmak uğruna Beytullah'ı yıkmak isteyenlerle işbirliği yaptıkları için yıllarca kötülenmişlerdir. Mekke yakınlarında el-Mugammis/el-Muğammes'de Ebu Reğal ölmüş oraya defin edilmişti.

⁷¹ Ferâhî, *Nizâmu'l-Kur'ân*, 426.

⁷² Ferâhî, *Nizâmu'l-Kur'ân*, 439.

⁷³ Zu'r-Rume, *Divan*, Dımaşk 1964,318. Den naklen, Ferâhî, *Nizâmu'l-Kur'ân*, 441

Araplar onun ihanetinden dolayı uzun zaman bu adamın mezarını taşlamışlardır.⁷⁴Ferâhî, bu olaya dayanarak “şeytan taşlama” olgusunun; yaygın anlayışın aksine İbrahim (as)’ın uygulamalarından değil Mina’daki Ebrehe komutasındaki fîl ordusunun taşlanarak helak edilmesini anmak için yapılan sembolik bir uygulama olduğunu savunmaktadır.⁷⁵ Ferâhî, Kur’an’ın açıkça gizli ve sinsî planlarından (keyd) bahsettiğini bundan dolayı eğer bir tepkisizlik varsa Ebrehe’nin, Arapların haram aylara hürmeten silah taşımayacağı ve savaşmayacağını düşünerek Mekke’yi kuşatmak için hac dönemin tercih etmiş olmasının sebebinin, hac ibadetinin ifası için kentin tamamen boşaltıldığı esnada oraya girmeyi hedeflemiş, onlara özellikle teşrik günlerinde saldırmış olma ihtimalinden kaynaklandığını ifade eder. Çünkü o vakit Araplar, Mina’da vakfede veyahut yorgunluk ve bitkinlikten bitap düşmüş halde bir an önce kendi yerleşim bölgelerine ulaşmak için yola çıkmış olmaları muhtemeldir.⁷⁶ Zira ona göre Allah, fîl ordusunu; Mekke yakınlarındaki Muhassir bölgesinde hareket edemez hale getirmiş, Kâ’be’yi savunan Araplara Mina’daki taşları düşman askerlerinin üzerine atılmalarıyla bu taşlar silah olmuş, Ebrehe ordusunun üzerine taş, çakıl yüklü fırtına göndererek Ebrehe’nin tuzağını boşa çıkarmış ve çoğu helak olmuşlar az bir kısmı geri döne bilmişlerdir.⁷⁷

Fîl Vakası’nda Allah’ın, kuşları Mekke’de Ebrehe ordusunun üzerine neden gönderdiği konusunda mevcut olan bütün görüşleri maddeler halinde açıklayan ve hangi görüşün daha doğru olabileceği konusunda birini diğerine tercih etmeden önce ihtilaf noktalarını zikretmenin gerekliliğini ifade eden ve gerekli tahlilleri yapan Ferâhî, daha sonra kendisinin bu konudaki görüşünü açıklar. Ferâhî göre kuşların gönderilme sebebi taşları atmak değil cesetleri temizlemek olduğunu ifade eder.

Sonrasında konu hakkında aktarılan rivayetlerin tahliline geçen Ferâhî, şunları söylemektedir: “Kaynaklarda İkrime ve İbn Abbas’a nispetle aktarılan, kuşların büyük ve yırtıcı olduğu, yine İbn Cübeyr’e nispetle nakledilen, kuşların cesetleri yediği rivayetlerinde onların taş taşıdığına yer verilmediğini aktarır. Katade ve Ubeyd bin Amîr’e dayandırılan rivayetlerde, kuşların pençe ve tırnaklarıyla taş taşıdığı ifade edilir. Ancak kuşların yırtıcı olduğuna dair bilgi verilmediği anlatan Ferâhî Muhtemelen râvilerin bu bilgileri birbirine eklediklerini belirtir. Kuşların şekli ve rengi, gagalarının sarı olması ve insanlara kuşların farklı farklı –özellikle- görünmesi ancak vakayı bizzat görmekle mümkün olabilir. Kuşların gagalarında ve tırnak-

⁷⁴ İbn, İshak, *es-Sire*, 38: İbn Hişam, *es-Sire*, 1/32; İbnu’l Esir, *el-Kâmil*, 1/429; İbn Kesir, *Tefsir*, 4/549; Mevdudî, *Tefhim*, 7/237.

⁷⁵ Ferâhî, *Nizâmu’l-Kur’ân*, 467-468

⁷⁶ Ferâhî, *Nizâmu’l-Kur’ân*, 443-444.

⁷⁷ Ferâhî, *Nizâmu’l-Kur’ân*, 441-444.

larında taş taşıdığı yönündeki rivayet ise olsa olsa taşların gökten indiğini görenlerden bazılarının uzaktan taşları kuşların attığı zannına kapılmasıyla olduğunu belirtir. Olay hakkında başka sağlam bir dayanak olmadığı için sûrenin dördüncü ayetindeki “termîhim” ifadesindeki zamirin kuşlara râci olması bu zanna kapılanların ayetin tevilinden anladığını aktarmış olmasından kaynaklanmış olabileceğini söyler.⁷⁸

Konu hakkında çeşitli beyitler aktaran Ferâhî, bizzat vakaya şahitlik edenlerin aktardığı şiirlerde, kuşlarla; şiddetli rüzgârın etkisiyle meydana gelen taş ve çakıl fırtınasının birlikte zikredildiğini, ancak taşlama eyleminin kuşlara isnad edilmediğini vurgular. Ona göre şiirlerde bu olgu, “Hâsib” ve “Sâf” kelimelerine nispet edilir. “Hâsib” sözlüktedir; “hava, taş ve çakıl yağdıran şiddetli rüzgâr”, “kar ve don yağdıran bulut” anlamlarında kullanıldığını söyler. Allah Lut kavminin nasıl bir azaba uğradığını anlatırken, “*Biz de üzerlerine taş yağdıran bir kasırga gönderdik...*”⁷⁹ buyurduğunu söyleyerek Ebrehe ordusunun kuşların attığı taşlarla değil fırtına ile gelen taşlarla yok olduklarını belirtir.⁸⁰ Öte yandan Ferâhî, kuşlar tarafından atılan taşların önce askerleri sonrasında fillerin bedenlerini delip geçtiğine ilişkin anlatımlar da gerçekçi olmadığını belirtir.⁸¹

Ferâhî, akabinde rivayetlerde kuşların cesetleri yediğine dair iddiasına delil olarak böyle bir bilgiye rastlanmadığı yönünde bir itirazda bulunulması halinde cevabının şu şekilde olacağını ifade eder: “İbn Abbas ve Saîd b. Cubeyr’e isnad edilen rivayetlerde bu durum bazen sarîh biçimde bazen de kinaye üslubuyla zikredilir. Şairler zaten sarîh olarak zikretme yerine kinaye, ayrıntıya girme yerine konulara özetle değinmeyi tercih ettiklerini anlatır. Bazıları rivayetlerde kuşları gördüğünü aktardığını Arap kültüründe avcı/yırtıcı kuşların cesetlerin bulunduğu bölgelerde toplandığı bilinen bir husus olduğunu dolayısıyla Fîl ordusu gibi çok sayıda asker ve filden oluşan bir ordudan geri kalan cesetler belki de bölgedeki yırtıcı kuşların benzerine ilk kez rastladıkları olmuş olabileceğini belirtir.”⁸²

2. 3. Mikâil Bayram’ın “Siccîl”in Yanardağ Lavları Olduğu Hakkındaki Yorumu

Fîl olayına klasik tefsirlerden farklı bir yorumla bakanlardan birisi de Mikail Bayram’dır. Mikâil Bayram Fîl Sûresi’nde Fîl Olayı’nı yorumlarken, Fîl Ashabının helak olmasına sebep olan taşların volkanik lavlar olabileceğini iddia eder. Bunu da anlamamıza vesile olan en önemli kelimenin siccîl kelimesi olduğunu söyler. Siccîl,

⁷⁸İbn Kesir, *Tefsir*, 4/551; Ferâhî, *Nizâmu’l-Kur’ân*, 450-451

⁷⁹Kamer, 54/34

⁸⁰ Ferâhî, *Nizâmu’l-Kur’ân*, 452-455.

⁸¹ Ferâhî, *Nizâmu’l-Kur’ân*, 451.

⁸² Ferâhî, *Nizâmu’l-Kur’ân*, 456-457.

eski müfessir ve dilcilerin hemen hepsi tarafından Pehlevice (Eski Farsça) 'Seng-i Gil; yani kilden, topraktan yapılmış pişmiş taş (Hacer'ul-matbuh)⁸³ anlamına geldiğini ve bu izafet-i beyanı'nin Arapça'da bir tek kelimeye dönüştürülerek Arapçalaştırıldığını söyler. Bundan hareketle bu kelimenin Kur'an-ı Kerim'de hangi anlamda kullanıldığı yine Kur'an-ı Kerim'den tespitte çalışmak gerektiğini söyleyerek, bunun anlaşılması için Kur'an terminolojisini kavramanın en sağlıklı yolu olduğunu beyan eder.⁸⁴

Siccîl kelimesinin Fîl Sûresi'nin dışında Kur'an-ı Kerim'de iki yerde daha geçtiğini söyleyen Mikâil Bayram, oradaki anlamının yanar dağ lavları manasında olduğunu dolayısıyla bu iki âyette tasvir edilen olayda yerin altına üstüne çevrilmesi, yerin altında bulunan lavların yeryüzüne püskürmesi olduğunu söyler.⁸⁵ Her iki âyette de yerin altına üstüne getirildiği ve Lut Kavmi'nin üstüne “siccîl” yağdırıldığı bildirilmektedir. Buradaki anlamının da lavlar olabileceğini söyler. فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّنْ سِجِّيلٍ مِّنْ مَّوَدٍ “Emrimiz gelince yerin altını üstüne getirdik ve üzerine peş peşe dizilmiş sert pişmiş taş (siccîl) yağdırdık”.⁸⁶ Bir başka yerde yine aynı olaydan, yani Lut kavminin helak edilişinden bahsedilirken şöyle buyurulmaktadır: فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّنْ سِجِّيلٍ “Böylece ülkelerinin altını üstüne getirdik. Üzerlerine pişmiş taş (siccîl) yağdırdık.”⁸⁷

Mikâil Bayram: “Yukarıda belirtilen iki ayette Lut Kavmi'nin bu şekilde helak edildiğini Cenab-ı Allah bildirmektedir. Yedi-sekiz sene kadar önce⁸⁸ Meksika'da böyle bir ani volkanik püskürme olayı olmuş, yüzlerce insan lav tozuna maruz kalarak can vermişlerdi. Bu manzarayı televizyon ekranlarından bütün dünya seyretti. Kurtarma ekipleri ortalığa dağılmış olan cesetleri topluyorlardı. İşte Mekke yakınlarında da Hz. Peygamber'in doğduğu yıl böyle bir olay meydana gelmiş olmalıdır.”⁸⁹ İbn Kesir'in, Tarihçi Sıbt İbn'ul-Cevzi'den naklettiği habere göre H. 652 /1254 yılında Aden bölgesinin bazı dağlarında büyük bir

⁸³Taberî, *Tefsir*, 10/8771-8773; İbn Kesir, *Tefsir*, 4/551; Kurtubî, *Tefsir*, 20/147; F.Razî, *Tefsir*, 32/ 92-93; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/6106; Derveze, *Tefsir'ül Hadis*, 2/41; Trc.1/210; Abduh, *Tefsir-ü Cüz'i Amme*, 157; Abduh, *Fatiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri*, 438

⁸⁴ Bayram Mikâil, *Fîl Olayı Ve Fîl Suresi Hakkında Yeni Bir Yorum*, I. Kur'an Sempozyumu, Bilgi Vakfı, 1-3 Nisan, 1994, 174.

⁸⁵ Bayram, *Fîl Olayı Ve Fîl Suresi Hakkında Yeni Bir Yorum*, s,174-175; ayrıca bkz. Kurtubî *Tefsir*, 20/147.

⁸⁶Hud, 11/82.

⁸⁷Hicr, 15/74. Kurtubî, *Tefsir*, 20/147.

⁸⁸ Makale, Bildiri Nisan, 1994 te sunulmuştur. Dolayısıyla 1986/1987 yılında olduğu anlaşılmaktadır.

⁸⁹Bayram, *Fîl Olayı Ve Fîl Suresi Hakkında Yeni Bir Yorum*, s,175

ateşin yükseldiğini volkanik patlamanın meydana geldiğini ve bu patlamadan püsküren kıvılcımların geceleyin çok uzak yerlere ve denize ulaştığını bu esnada büyük bir dumanın yükseldiğini⁹⁰ yazmaktadır.

İşte Mikâil Bayram bu olayı da delil göstererek fil vakasında da volkanik bir patlama sonucu üstlerine lav (siccîl) yağmış ortada bulunan binlerce cesedin üstüne kuşlar üşüşmüş olduğunu ve söz konusu kuşların leşleri yiyen kuşlar olabileceğini söyler.⁹¹

Fîl Olayının bir volkanik patlama olduğunu beyan etmek için klasik kaynaklardan da deliller getirir: Ebrehe'nin askerlerinin bir kısmı bu olaydan yaralı olarak kurtulmuş, bir kısmı yolda ölmüş bir kısmı ise Yemen'e vardıktan sonra ölmüştü. Ebrehe de San'a'ya vardıktan sonra ayakları lime lime olmuş etleri adeta dökülmüş şairler şiirlerinde Ebrehe'nin yaralarını tasvir ederken yanık izlerinden söz ederler. Bütün bunlar bu olayın volkanik bir vaka olduğunu gösterir.⁹²

Fîl olayı olan yörede bir süre nebatat bitmemiştir. Ancak birkaç yıl sonra yeniden bitki bitmeye başlamıştır. O zamana kadar yörede hiç görülmemiş bitkiler bitmiş adeta bitki örtüsü değişmiştir.⁹³ Bu durum o yörede yanma olayının vuku bulunduğunu göstermektedir.

Şair Eslet Oğlu Ebu Kays bir şiirinde Fîl olayı hakkında şöyle demektedir:

Allah üstlerine taş yağdırdı ve onları cüceler gibi yoğurup ezdi.⁹⁴

Aynı şair bir başka beytinde şöyle diyor:

Habeşlilerin üstüne toz yağdı ve onların ancak çok azı kurtuldu. İbn İshak, bu taşlardan bazılarının insan kafası büyüklüğünde büyük olanları da deve cüssesi büyüklüğünde olduğunu söylüyor.⁹⁵ Bu anlatımlardan Fîl Olayı'nın bir volkanik patlama olduğu anlaşılmalarda olduğunu söyleyen Mikâl Bayram, Emeviler dönemi şairlerinden biri olan Ferezdak, Fîl Olayı'na işarette bulunarak şöyle dediğini aktarır: Cenab-ı Allah mübarek Kâbe'yi korumak için: "Yağdırdığı taşları Haccac b. Yusufun üzerine de yağdırsın. Bu taşlar fîli süren Habeşli askerlere değdi ve onları helak

⁹⁰İbn Kesir Ebu'l Fida İsmail İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n Nihaye*, Thk. Ali Şeyrî, Beyrut: Daru'l İhya-i Turasi'l Arabî,1408/1988),13/217.

⁹¹ Bayram, *Fîl Olayı Ve Fîl Suresi Hakkında Yeni Bir Yorum*, s,175.

⁹²İbn İshak, *es-Sire*, 40; İbn Hişâm, *es-Sire*,1/35;Taberî, *Tefsir*,10/87777;İbn Kesir, *Tefsir*,4/552;Kurtubî, *Tefsir*,20/144-145; F.Razî, *Tefsir*,32/92-93:

⁹³ İbn İshak, *es-Sire*,42; İbn Hişâm, *es-Sire*,1/35; İbn Kesir, *Tefsir*,4/551.

⁹⁴ İbn Hişâm, *es-Sire*,1/37.

⁹⁵ İbn İshak, *es-Sire*,42.

etti.”⁹⁶ Burada kuşların taş attıkları şeklinde bir ifade kullanılmayıp taş yağdığını ifade etmektedir. Yine bazı şairler ve yazarlar Fîl Olayı günü simsiyah bir bulutun yükseldiğini ve bu toz bulutunun Habeşlileri helak ettiğini yazmaktalar.⁹⁷ Bu haber de o yörede volkanik bir püskürmenin vuku bulduğunu göstermektedir. Bazı rivayetlerde bu olay sırasında olayın olduğu yörede şiddetli bir fırtına ve rüzgar meydana geldiği bildirilmektedir. Olayın olduğu yerde şiddetli bir sıcaklık meydana gelmiş ısınan havanın yükselmesi sonucu çevreden bu ısınan alana doğru şiddetli bir hava akımı meydana gelmiş olacağını söyleyerek,⁹⁸ Bütün bu rivayetlerin kendi görüşünü desteklediklerini iddia eder.

Zemaşşeri ve başka müfessirlerin de kendilerinden önceki müfessirlerde naklen buna benzer bir ifade ile Fîl Ashabının önce yandıklarını, sonra da üstlerine kuşlar gönderildiğini söylemelerini⁹⁹ delil göstererek bu haberin çok sağlam bir kaynağa dayandığını söylemektedir.¹⁰⁰

Ayrıca Mikail Bayram, Hicaz bölgesinin uzaydan çekilen küçük ölçekli haritalarında birçok krater çukurları görüldüğünü, ancak hangi kraterin o zaman faaliyete geçtiğini bilmediğini bunun bir uzmanlık işi olduğunu bu sahanın mütehasıslarının yapacakları inceleme sonucu tespit edilebileceğini söyler.¹⁰¹

3. Fîl Ordusuna Atılan Taşların Mahiyeti ve Taşların Allah'ın Büyük Mucizelerinden Olması Hakkında Yapılan Yorumlar

Yüce Allah'ın kâinat için koymuş olduğu bazı kurallar vardır ki, bunlara sünnetullah diyoruz.¹⁰² Allah'ın sünnetinde bir değişiklik olmaz.¹⁰³ Ancak Allah kendisi dilerse değiştirir. Hz. Adem ve eşini yarattıktan sonra çoğalmayı evlenme yoluyla sürdüren Yüce Allah, insanların sebepleri yaratıcı olarak görmeleri neticesinde kendi sünnetinde değişikliğe gitmiş ve Hz İsa'yı babasız dünyaya getirmiştir.¹⁰⁴ Bu bakımdan baktığımızda aslında bize alelade normal gibi görülen bazı olaylar bile birer mucize ve harikulade olaylardır. Kâinattaki hangi olay üzerinde düşünürsek düşünelim bir harikuladelik görmek mümkündür. Fakat bazı olayları sürekli müşahade

⁹⁶ İbn Hişâm, *es-Sire*,1/ 38.

⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sire*,1/36.

⁹⁸ İbn İshak, *es-Sire*,42; İbn Hişâm, *es-Sire*,1/37; Bayram, *Fîl Olayı ve Fîl Suresi Hakkında Yeni Bir Yorum*,s,178.

⁹⁹ Zemaşşeri, Ebu'l Kasım Mahmud b. Ahmed *ez-Zemaşşeri,el-Keşşaf An Hakaiki Gevamidi et-Tenzil*, Beyrut:1407, 4/799.

¹⁰⁰ Bayram *Fîl Olayı ve Fîl Suresi Hakkında Yeni Bir Yorum*. s,178.

¹⁰¹ Bayram, *Fîl Olayı ve Fîl Suresi hakkında Yeni Bir Yorum*,178.

¹⁰² Çanga, Mahmut, *Kur'an-i Kerim Lügatı*, İstanbul: Timaş Yayınları,2016,274.

¹⁰³ *Ahzab*,33/62; *Fatır*,35/43; *Mü'min/Ğafir*,40/85; *Fetih*,48/23.

¹⁰⁴ Bkz. *Nisa*,4/1; *Hucurat*,49/13; *Al-i İmran*,3/59.

ettiğimiz için bize normal gelmektedir. Dolayısıyla bize normal gibi gelen olayların da, olağanüstü mucize olarak meydana gelen olayların da bir sünnetullahı vardır ve Allah istediği zaman sonsuz gücü ile değişikliği meydana getirmektedir.

Fîl Sûresi ve vakası hakkındaki yorumlara baktığımızda bir olağanüstülük olduğunu müşahade etmekteyiz. Bu olağanüstülükte Allah'ın yardımı olduğu konusunda klasik ve modern âlimlerin hem fikir olduğunu görmekteyiz. Ancak modern yorumlar yapan ve düşünen âlimler, burada görülen olağanüstülüğün de sünnetullah gereği vuku bulduğu görüşündeler.

Bu görüşte olanların başında Ferâhî gelmektedir. Ferâhî, fîl ordusunun taşlanması olgusunun, Kâbe'nin azametine ve Hz. Peygamber'in nübüvvetine yaraşır büyük bir mucize (âyet) olduğunu ifade eder. Ancak ona göre Hz. Peygamber'in doğduğu yılda vuku bulan bu olayın büyüklüğü, harikulâdeliği ve nadir gerçekleşmesinden kaynaklanmaz. Zira bu olayın Allah'ın âyetlerini inzal etmede izlediği kanunlara (sünnetullah) göre vuku bulduğunda şüphe olmadığını söyler.¹⁰⁵

Ferâhî burada mûcizevî addedilen olayların da gerçekleşmesinin sünnetullahın usulüne uygun olduğunu belirterek bu konudaki kanaatlerini şöyle ifade eder: "Allah, olağanüstü olayların gerçekleşmesinde; bunların vuku bulma mahiyetlerinin şaşkınlık uyandırıcı yönünü izhar etmeyi ihmal etmez. Bu husus onun diğer yaratış kanunlarında da aynıdır. Zira o hikmeti gereği gayb ve şehadet âlemi arasında bizler için bir perde koymuştur. Bunun yanı sıra o, sınama aracı olarak ve ahlâkî eğitimi için rabbimize yönelerek bu olayların vuku bulma nedenlerini araştırmayı da salık verir. Kur'an'da olağanüstü olaylar için bir tanımlamaya rastlanmaz. Allah, bunları kudretinin diğer tezahürlerini isimlendirdiği gibi 'âyât' olarak tanımlar. Sadece genele hitap ettiği için 'âyâtun beyyinâtun' şeklinde bir ifade kullanılır. Ancak basiret sahipleri için Allah'ın tüm ayetleri beyyinât nev'indedir."¹⁰⁶

Ferâhî, Fîl Vakasına benzer olayların, Kur'an'da ve Ehli kitaba ait kutsal kitaplarda zikri geçen bazı olaylarla benzerlik arz ettiğini söyler. Olayın aynı zamanda Sıyerde mevcut bazı olaylarla örtüşen yönlerinin bulunduğunu belirterek bazı örnekler verir.

a-) Bedir'de iki taraf savaşa tutuşacağı sırada Hz. Peygamber yerden bir avuç çakıl almış ve 'yüzleriniz çirkinleşsin' dedikten sonra elindekileri müşriklere doğru üfürmüştür. Ardından ashabına direnişe geçme emri vermiş ve Kureyş hezimete uğ-

¹⁰⁵Ferâhî, *Nizâmu'l-Kur'ân*, 444.

¹⁰⁶ Ferâhî, *Nizâmu'l-Kur'ân*, 444-445.

ramıştır. Enfal 8/17. ayette, “*attığın zaman da sen atmadın asıl Allah attı*” buyrulur. Burada Allah, Hz. Peygamber’in atmasını zahiri sebep olduğunu böylece düşmanlardan her biri kendi gözüyle meşgul olmuştur. O vakit Bedir’de iki atış vaki olmuştur; müşriklerin gördüğü Hz. Peygamber’in atması, müşriklerin görmediği ise, Allah’ın atmasıydı. Ancak Allah’ın atmasının, etkilerini müşahade edebilmişlerdir. Bu nedenle yukarıdaki âyette nefy ve ispat edatı birlikte kullanılır.¹⁰⁷

Ferâhî’ye göre Fîl Sûresi’nde de Bedir’dekine benzer bir durum olduğu belirtilir. Kureyş Kâbe’yi savunmak amacıyla taşlarla Fîl ordusuna saldırmış bunun üzerine Allah Kureyş’in attığı taşları, gökten fîl ordusunun üzerine yağdırdığı taşlara örtü (hicâb) kılmıştır. Allah, Bedir’de “*asıl Allah attı*” diyerek fiili nasıl kendine nispet ettiyse burada da “*onları yenmiş ekinlere çevirdi*” diyerek -tüm olan biteni- kendine isnat etmiştir. “*Hiç şüphe yok ki Fîl Vakası Allah’ın büyük ayetlerinden biridir*” diyen Ferâhî, Kureyş’in mücadelesi Fîl ordusunu dağıtmaya yetecek güçte olmadığı halde Allah’ın yardımıyla Fîl Ashabının mağlup olduğunu anlatarak işin mucize yönüne işaret eder.¹⁰⁸

b) Bu âyetin (Fîl Vakası) Hz. Musa’ya verilen dokuz ayetten/mucizeden altıncısına benzediğini ifade ederek Tevrat’tan ilgili pasajı aktarır: “*Rab Musa’yla Harun’a, ‘Yanınıza iki avuç dolusu ocak kurumu alın’ dedi, ‘Musa kurumu firavunun önünde göğe doğru savursun.’ Böylece Musa’yla Harun ocak kurumu alıp firavunun önünde durdular. Musa, kurumu göğe doğru savurdu. İnsanlarda ve hayvanlarda irinli çıbanlar çıktı. Büyücüler çıbandan ötürü Musa’nın karşısında duramaz oldular. Çünkü bütün Mısırlılar’da olduğu gibi onlarda da çıbanlar çıkmıştı.*”¹⁰⁹ Bu karşılaştırmaya göre fîl ordusunda da Hz. Musa’nın kavmindekine benzer etkiler görülmüştür. Sonrasında Fîl ordusuna, isabet eden taşlar sonucu ikrime vb. nispet edilen rivayetlerde bahsi geçen “çiçek” salgını ve “lekeli humma” (epidemik tifüs) görüldüğünden bahseden rivayetlere değinen Ferâhî, Hz. Musa döneminde Mısırlıların maruz kaldığı durumun helak edici seviyede olmayan bir cilt iltihabı olduğunu ancak fîl ordusuna bulaşan çiçek hastalığı, bulaştığı yerde pek çoğunun sonu olmuş, orada ölmeyenler de dönüş yolunda helak olduğunu açıklar.¹¹⁰

Ferâhî, benzer bir olayın Hz. Musa’ya verilen çekirge mucizesiyle de olduğunu belirterek yine Tevrat’tan ilgili pasajı nakleder. Buna göre Mısır’a musallat

¹⁰⁷ Ferâhî, *Nizâmu'l-Kur’ân*, 445-446. Konuya dair ayrıca bkz. Çiçek, Hacı, *Dünden Yarına Nifâk Psikolojisi*, Şanlıurfa: Kripto Unsurlar Elif Matbaası, 2017, 89-93; Çiçek, Hacı, *Münâfikların İnanç Dünyası ve Hz. Peygamber Devrinde Münâfiklar*, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, cilt: III, sayı: 2, s. 199-222.

¹⁰⁸ Ferâhî, *Nizâmu'l-Kur’ân*, 446.

¹⁰⁹ Çiçek, IX, 8-11.

¹¹⁰ Ferâhî, *Nizâmu'l-Kur’ân*, 446-448.

olan ve o dönem vuku bulan don ve dolu afetinden geriye kalan tüm yiyecekleri tüketen çekirge sürüsüyle Fîl ordusundan arda kalan cesetleri yemek için gönderilen yırtıcı kuşlar arasında benzerlik vardır. Ferâhî'ye göre Fîl Vakası'nda da kuşlar tıpkı Hz. Musa döneminde gönderilen çekirgeler gibi denizin bulunduğu yönden gelmiştir. Sayıları oldukça fazlaydı ve bölgede daha önce benzeri bir olaya rastlanmamıştı. Çekirgeler nasıl don ve doludan kalan hemen her şeyi yediyse, bu kıssadaki kuşlar da -helak edilen- inkârcılardan geriye kalan cesetleri yediklerini¹¹¹ söyler. Kur'an-i Kerim'de Hz. Musa'ya verilen bazı mucizeler şöyle geçer: “*Biz de her biri ayrı ayrı birer mucize olmak üzere başlarına tufan, çekirge, ürün güvesi (haşarat) kurbağalar ve kan gönderdik. (Hiç birinden ders almadılar) büyüklük tasladılar ve suçlu bir kavim oldular.*”¹¹²

Tevrat'tan benzer örnekler vererek olayların karşılaştırmasını yapan Ferâhî, aynı şekilde İncil'den de benzer bir nakilde bulunmaktadır. Ferâhî, Yahya'nın Kehanetleri bölümünde zikredilenler hakkında bilgisi olanlar, bu geleneğin Hz. Peygamber'in doğumunun yaklaşmasının müjdelerinden olduğunu anlar. Ferâhî'nin İncil'den alıntı yaptığı bölümün kuşlardan bahsedilen kısmı şöyledir: “*Ve sonra güneşte duran bir melek gördüm. Göğün ortasında uçan bütün kuşları yüksek sesle çağırdı: Kralların, etini ve binbaşlıların etini ve yiğitlerin etini ve atların ve üzerlerine binenlerin etini ve hürlerin etini ve kölelerin ve küçüklerin ve büyüklerin hepsinin etini yemek için Allah'ın büyük ziyafetine gelin bir araya toplanın.*”¹¹³

Ferâhî, İncil'den bu hadiseyi naklettikten sonra, Hz. Peygamber'in dünyaya geliş zamanı yaklaştığında, Allah'ın kuşları büyük şölenine (Fîl Vakası) çağırması¹¹⁴ olduğunu söyler.

Kuşların mahiyetine ilişkin yorumun gayet olağan bir iş olduğu ve hiçbir olağanüstü yönünün bulunmadığı için Kur'an'da zikredilmesinin de anlamını yitirdiği yönünde bir itirazda bulunulabileceğini söyleyen Ferâhî, “Allah Kur'an'da Nûh, Lût, Âd ve Semûd kavimlerinin helâkini gayet normal, olağan sebeplere bağlayarak anlatmıştır. Kur'an bu olgulardan nasıl bahsettiyse, fîl ordusunun helâki ve onların kuş sürüsüne yem edilmesinden de aynı şekilde söz etmiştir. Bunda çok açık bir ayet/mucize vardır. Zira Allah böylece, düşmanlarının üzerine toprak ve çakıl yağdırarak Kâbe'yi ve Mekke halkını korumuş, cesetleri yiyen kuşlar göndererek bölgeyi pislikten temizlemiştir”¹¹⁵ değerlendirmesinde bulunur.

¹¹¹ Ferâhî, *Nizâmu'l-Kur'ân*, 447-448; Çıkışı; 10/12-19.

¹¹² *A'raf*, 7/133.

¹¹³ Yuhanna, *Vahiy*, 19/17-18.

¹¹⁴ Ferâhî, *Nizâmu'l-Kur'ân*, 458-459.

¹¹⁵ Ferâhî, *Nizâmu'l-Kur'ân*, 457-458.

Ancak mucizevî olayların ille de gerçekleşmesinin güç olması ve nadir ortaya çıkması şart değildir. Bilakis bu tür olayları geçmiş dönemde tekrarlanan benzerleriyle karşılaştırmalı okumak gerekir. Hz. Musa nasıl toprağı eliyle havaya saçtıysa, Hz. Muhammed de çakılımsı toprağı inkârcuların yüzlerine doğru savurmuştu. Bu iki olay da çok büyük ayetler olduğunu anlatır.¹¹⁶ Dolayısıyla Ferâhî, olayın bir mucize olduğunu kabul ederken geçmiş kavimlerin başında geçen olaylarla mukayese edildiği zaman bunun da öyle değerlendirilmesi gerektiğini belirtir.

Fîl Vakasına modern yaklaşımlarda bulunanlardan birisi de, Muhammed Abduh ve ekoludur. Abduh, daha bu sûreyi tefsirinin girişinde: “Bu yüce sûre bize, Allah Sübhanehu ve Teâlâ'nın, Nebîsine ve onun risaletini tebliğ ettiği kimselere, kudretinin azametinde delâlet eden işlerinden büyük bir işi; O'nun dışındaki bütün kudretlerin otoritesine boyun eğdiğini, O'nun kulların üzerinde Kâhîr olduğunu, hiçbir gücün O'na mani olamayacağını ve hiçbir kuvvetin O'na karşı çıkamayacağını hatırlatmayı murad ettiğini öğretiyor” diyerek başlar. Daha sonra açıklamalarını şöyle sürdürür: “Bir kavim, Allah'ın bazı kullarına galip gelmek, onlara kötülük ve eziyet etmek için, ordusunu filleriyle güçlendirdiler. Allah da, onları helak etti, hile ve tuzaklarını (keyd) engelledi ve planlarını boşa çıkardı. Sayıları çok ve donanımları sağlam olduğu halde bunun onlara hiçbir faydası olmadı.” Diyerek bunun yüce Allah'ın gücü ve kudreti ile meydana geldiğini vurgulamaktadır.¹¹⁷ Allah'ın kudretinin büyüklüğünü gösteren şeylerden biri de, cüsse olarak dört ayaklı hayvanlardan en irisi ve güçlüsü olan fil/filler ile üstün gelmek isteyen kimsenin, gözle görülmeyen ve idrak edilmeyecek kadar küçük olan bir yaratık/mikrop tarafından helak edilmesidir. Kuşkusuz bu, düşünen kimseler için çok muazzam, hayret ve dehşet verici bir şeydir.¹¹⁸

Muhammed Abduh ekolundan olan Muhammed Esed ise; işgalcileri teslim alan belanın mahiyeti ne olursa olsun kelimenin gerçek anlamıyla tam bir mucize idi. Eğer salgın bir hastalık varsayımı doğru ise, “uçan varlıklar”-ister sinek, ister böcek- bu mikrobun taşıyıcıları olabilir. Çünkü baskı altındaki Mekke halkına hiç beklenmeyen bir kurtuluş imkânı sunmuştu.¹¹⁹

Görüldüğü gibi gerek Muhammed Abduh, gerekse Muhammed Esed, modern ve rasyonel davranarak sûreyi farklı tefsir etmiş olsalar da, Allah'ın yardımının ol-

¹¹⁶Ferâhî, *Nizâmu'l-Kur'ân*, 464.

¹¹⁷Abduh, Muhammed, *Tefsirü Cüz-i Amme*,157-158;*Fatiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri Tercümesi*.436-437.

¹¹⁸ Abduh, *Tefsirü Cüz'i Amme*, 158; Abduh, *Fatiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri Tercümesi*.438-439.

¹¹⁹ Esed Muhammad, *Kur'an Mesajı*, 3/1308.

duğunu ve güçlü olan nice şeylerin daha az güçlü hatta hiçbir gücü olmayan varlıklar tarafından helak edilebileceğini kabul etmekte ve bu olayın Allah'ın yardımı sonucu Ebrehe ve ordusunun helâkı ile sonuçlandığını söylemektedir.

Klasik Tefsirlerde ise, başta Ebrehe ve büyük fili olmak üzere ordusunun büyük bir kısmının, böyle akıllara gelmez şaşırtıcı ve çabuk bir şekilde “yenilmiş ekin” haline dönüvermesi, karşılarında da açıkça karşı koyabilecek bir ordu görememeleri onları tamamen şaşkına çevirdiği gibi Allah'ın bir yardımı ve mucizesi olduğunun açık bir göstergesi olduğu vurgulanmaktadır. Kâbe'yi yıkacaklarını zanneden istilacı bir orduyu böyle semavi bir afet ile yenilmiş bir ekin yaprağı gibi ansızın yerlere serip perişan eden Allah'ın, dilediği zaman onların benzerlerine de bu kabilden akla ve hayale gelmez, tasavvur edilemez belalar ve azaplar verebileceğini ifade eder.¹²⁰

Ayrıca yine klasik tefsirler, bu sûreyi adeta el-Hümaze Sûresi'nin bir devamı, bundan sonra gelen Kureyş Sûresi ile bağlantılı niteliğinde olduğu belirtilerek, bununla onların hile ve tuzakları neticesinde kendilerini perişan edeceklerine dolayısıyla Allah Teâlâ'nın Resûlüne verdiği önemin Kâbe'ye verdiği önemden daha kuvvetli ve mükemmel olduğunu söylerler. Humeze Sûresinde kâfirlerin ahiretteki akıbeti açıklandıktan sonra onların bu dünyadaki akıbetlerine işaret etmektedir. Dolayısıyla bu dünyada Allah Teâlâ'nın bir kavme nasıl azap edip perişan ettiğini anlatmaktadır. Ayrıca Kureyş kabilesine de, Kâbe'nin azametinden en çok istifade etme durumunda olmaları sebebiyle Allah'a kulluk etmeleri gerektiği söylenmektedir.¹²¹

Böylece Fîl olayının başlı başına bir mucize olduğunu, bunun akıl ve bilim ile izah edilerek normal ve sıradan bir olay gibi görmenin ve göstermenin doğru bir yaklaşım olmayacağını bilinmesi ve kabul edilmesi gerekir.¹²²

Gerek klasik yaklaşımlar, gerekse modern yaklaşımlar tarafından yapılan yorumlara baktığımızda ortak nokta olarak olayın bir mucize ve Allah'ın yardımı ile neticelendiği görülmektedir.

Ancak Mehmet Azimli de, gerek tefsir gerekse tarih bütün İslâm âlimlerinin fîl olayını anlatırken bir toplu helak olarak aktardıklarını ve Kâbe'nin korumasına yönelik olarak yüce Allah'ın bir yardımı olarak gördüklerini söylemesine rağmen kendisi onlardan farklı yorumlar getirir.¹²³

¹²⁰Kurtubî, *Tefsir*, 20/148; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili Kur'an Dili*, 9/6108 vd.

¹²¹Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili Kur'an Dili*, 9/6108 vd; Said Havva, *el-Esas fi't-Tefsir Tercümesi*. Abdusselam Arı, İstanbul: Şamil Yayınları, İstanbul, 1992, 16/375.

¹²² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili Kur'an Dili*, 9/6110.

¹²³ Azimli Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara: Okulu Yayınları, Ankara, 2018, 54.

Azimli, diğer rivayetlerden farklı olarak Ebrehe tarafından Yemen'de yapılan kilisenin kubbesinin altın işlemeli olduğunu¹²⁴ fîl ashabını helak etmek için gönderilen kuşlar konusunda da diğer rivayetlere ek olarak fîl hortumuna benzer hortuma sahip olduklarını söyler.¹²⁵ Kuşların attığı taşlar kime isabet ettiyse öldürdüğünü, Ebrehe ile birlikte bazı kimselerin San'a'ya dönebildiği ve Ebrehe'nin San'a'da öldüğünü aktararak bunda bir çelişki olduğunu söyler.¹²⁶ Taşların verdiği etkiyi anlatırken askerleri yere gömdüğünden bahseder.¹²⁷ Kuşların attığı taşlardan klasik Tefsirlerdeki gibi anlatır fakat Ebrehe ve vezirinin ölmeden Yemen'e kadar gitmesini de bir anlam veremez.¹²⁸ Ayrıca bu kadar büyük bir olay hakkında Hz. Peygamber'den bir iki ima dışında bir açıklamanın bulunmamasının da buradaki olay hakkındaki rivayetlerin çelişkili olduğunun delili olduğunu söyler. Kur'an'da geçen "Keasfin Me'kul" lafzı da onların diğer yorumlardan farklı olarak kurtçuklar tarafından vücudunun delik deşik edildiklerini söyler.¹²⁹

Azimli fîl olayını anlatan rivayetleri incelerken kuşların türü ve şeklinden ziyade bütün klasik tefsirlerde olan ve modern tefsirlerin bunlardan alıntı yaparak İkrime'ye dayandırılan bunların hastalık taşıyan varlıklar olduğunu bu sene ilk defa Arabistan'da görülen kızamık, çiçek, tifüs hastalığı olduğunu belirten rivayetlerden hareketle Ebabil'in dünyada yaşayan bir kuş türü değil kuşlar olduğunu hatta insandan insana hastalık taşıyan sinek veya mikroplar olabileceğini söyler. Öte yandan çekirge sürüsü olabileceğini Kur'an'da da nekre gelmesi bunun sivrisinek, karasinek gibi salgına sebep olan varlıklar olduğunu ordunun bir kısmının o anda helak, bir kısmının Mekke'de kaldığını, diğer bir kısmının ise Yemen'e vardığını orada öldüğünü bunun da toplu helak olmadığını delilleri arasında olduğunu belirtir. Şiirde geçen "*Kennehum Mercum*" lafzı da onların taşlanmadığını ancak taşlanmış gibi bir hastalıkla öldüklerinin bir göstergesidir.

Bazı araştırmacıların bunun volkanik bir patlama olduğunu ileri sürmeleri, termihim ifadesinde failin Mekke ehli olduğunu kuşların ise ölmüş olan ve ortalıkta bulunan cesetleri yemek için gönderildiğini, şiirde de "*onlarla ebabil kuşları oynuyorlardı*" denmesinin kuşların taş atma yerine onları yemeye geldiklerini dolayısıyla

¹²⁴Azimli dipnot olarak İbn İshak, *es-Sire*,s,40 gösterir fakat İbn İshak'ta böyle bir bilye rastlamadım.

¹²⁵Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*,54-55,İbn İshak, *es-Sire*, 42-43 te gösterdiği bu rivayette bulunmamaktadır. Ancak İbn İshak, *es-Sire*, 41 de onların hortumlarının tayr (kuş) hortumu pençelerinin ise köpek pençesi gibi olduğu rivayeti bulunmaktadır.

¹²⁶Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*,55; Aldığı Kaynaklar, İbn Ebu Şeybe, *Kitabu'l Meşâzî*, Riyad:1999), 87; İbn Hibban,*es-Sire*, Beyrut:,2000),30; Alusî, *Buluğu'l Ereb*, 1/257; İbn İshak,*es-Sire*, 40; İbn Hişâm,*es-Sire*,1/35

¹²⁷Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*,55; İbn İshak, *es-Sire*, 41 den naklen

¹²⁸Azimli, *Siyeri Farklı Okumak* 56.

¹²⁹Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, 56.

“*tayran*” kelimesini direk kuşlar olarak anlaşılmasından da bir sakıncanın olmadığını söyler.¹³⁰

Bu sûre ile ilgili rivayetlerin Arapların Allah'ın kendilerini desteklediklerini “Ehlullah” olduklarını ve kendilerinin Allah tarafından savunulduklarını sürekli gündemde tutarak ırkçı söylemlerde bulunmuşlardır. Oysa durum onların söylediği gibi değil fil ordusu Sasanîlere karşı güç mücadelesinde bulunurken tedbirsiz bir şekilde on binlerce orduyu sahaya sürmeleri neticesinde salgın hastalığa maruz kalmışlar ve Allah'ın bu yasası “Sünnetullah” gereği kurtçukların yediği ekinlere dönmüş kalmışlardır.¹³¹

Azimli, Fîl Vakasında Yüce Allah'ın Kâbe'yi korumak için fil ordusunun başına bu musibeti getirmiş olduğu modern ve klasik düşünen bütün âlimler tarafından kabul edilen bir görüş olmasına rağmen tarihte olmuş bazı olayları da, delil göstererek bunun doğru olmadığını savunmaktadır.

1-M.Ö.24 Yılında Aeuluus Gallus'un 10.000 kişilik saldırısı Romalılardan oluşan ordu Arabistan çöllerinde aylar sonra çektikleri sıkıntılar sonrası sayıları bine düşmüş Necran'a sığınmış Yemen üzerinden Mısır yoluyla başarısız bir şekilde geri dönmüşlerdi.

2- Çeşitli zamanlarda Yemen hükümdarları Kâbe'yi yıkmaya gelmiş fakat o gün Mekke'ye hâkim olanlar yıkımı önlemişler fil ordusunda olduğu gibi olağanüstü bir durum meydana gelmemiştir.

3-Emevi halifesi Yezîd64/684 yılında Kâbe'yi mancınıklarla vurmuş yakmıştı. Bu olaydan sonra Mekke halkı Abdullah b. Zübeyr ile birlikte Kâbe'yi yeniden inşa etmişler ve onda hayatta bulunan sahabelerden de hiç biri fil hadisesi gibi bir şeyden söz etmemişti.

4-H.73/693 yılında Emevi halifesi Abdülmelik Abdullah b. Zübeyr'e karşı Ebu Kubeys tepesine kurduğu mancınıklarlaKâbe'yi taşlamış, sonra hac mevsiminde can kaybı yaşanmasın diye Abdullah b. Ömer'in ricası ile ara verilmişti. Hac mevsimi

¹³⁰Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*,58-59; bk. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1/291 sayfadaki 489. Maddesine göstermesine rağmen burada bu görüşü doğrulayan bir bilgi yoktur. Bilakis aynı sayfanın 488. Maddesinde bu olaya efsane diye geçmek doğru olmaz. Zira şayet böyle bir olay olmamış olsa idi yaklaşık 43 yıl sonra nazil olan bu surenin anlattığı kıssayı müşrikler yalanlardı bunun doğru olmadığını söylerlerdi. Müşriklerin buna herhangi bir itirazları olmamıştır. İbn İshak, *es-Sire*,41-42, Celal Yıldırım,*İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*,13/6702-6705.

¹³¹Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, 60-61.

geçtikten sonra Abdullah b. Zubeyr öldürülünceye kadar Kâbe mançınıklarla taşlanmaya devam edilmişti.

5-Sapkın fırka karamitaların lideri Ebu Tahir 318/930 Mekke'ye girip terviye günü birçok insanı öldürdü. Hatta Kâbe örtüsüne sığınanları bile öldürdü. Bir kısmını Zemzem kuyusuna attı bir kısmını Kâbe'nin avlusuna gömdü. Tevrat, İncil ve Kur'an'ı yere attı. Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Peygamber 'e hakaretler savurdu hani Kâbe emin olacaktı hani kuşlar nerede dedi. Haceru'l Esved'i alıp Hecere götürdü H.339/950 de Fatimîlerin girişimi ile yerine konuldu. Bunda da hiçbir şey olmadı.

H.1081/1670 Tarihinde şeriflerin isyanı ile yine Ebu Kubey's tepesinde Mançınıklarla hac mevsiminde Kâbe taşlanmış 200 hacı ölmüş 700 hacı yaralanmıştı. Hacıların ve askerlerin eşyaları yağmalanmıştı.

Bütün bu verilen örneklerde Allah neden ilahi bir müdahalede bulunmamıştır, deyip Ra'd,13/11 âyeti delil göstererek ".... Bir toplum kendisindekini değiştirmedikçe Allah onlarda bulunanı değiştirmez..." F.Razî'nin fîl sûresindeki tefsirinde Alusî'nin Buluğu'l Ereb'de Nedvî'nin(1914/1999) ileri sürdüğü savunmaları da yetersiz olduğunu söyler. Alusî ve Razî Hz. Peygamber'in gelmeden önce onun adeta bir irhası olduğunu söylerken, Nedvî Kâbe'nin asıl korunmuş olması Hz. Muhammed'in geleceğini göstermek içindir der. Oysa Hz. Peygamber'in gelişine kadar hak din olan Hıristiyanların müşriklere karşı yaptıkları bir savaşta Ebrehe ordusunun helâki için bir sebep olmamalıdır. Kâbe ise putperestlerin elinde idi. İşte bu nedenlerden dolayı fîl olayında toplu bir helâkın söz konusu olmadığını; tedbirsizlik nedeniyle meydana gelen salgın hastalığının sonucu olduğunu söyler.¹³²

Ancak, Azimli'nin göz ardı ettiği bir şey vardır ki, gerek klasik yorumlarda, gerekse modern yorumlarda meydana geldiği ileri sürülen hastalık veya kuşların taş atması sonucu fîl ordusunun başına geldiği rivayet edilen olaylarda Mekke halkının bundan etkilendiğine dair bir habere rastlayamıyoruz. Ayrıca Allah'a kime hangi zamanda yardım etmesi gerektiğini yol gösterecek bir konumda değiliz. Kur'an'da anlatılan birçok kıssada içinde peygamberlerin bile içinde bulunduğu topluluğa yardım edilmediğini gördüğümüz gibi, aynı şekilde iş son raddeye geldiğinde peygamber ve beraberindekilerin kurtuldukları bilgisini öğrenmekteyiz. Hatta kavimleri tarafından öldürülmüş olan birçok peygamber bulunduğu gibi, Allah'ın yardımı ile toplu helâklerle peygamber ve beraberindekilerin kurtulduğu bilgisini yine vahiyden öğrenmekteyiz. Böyle bir durumda zamanın peygamberinin görevini tam olarak

¹³² Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, 61-66.

yapmadığı için Allah'ın yardımına nail olmadığını söyleyemediğimiz gibi, Yüce Allah'a da neden başka peygamberlere yardım ettiğin halde bu peygambere yardım etmedin deme ve sorgulama durumunda değiliz.

Allah'ın yardımının olması için bir takım şartların yerine getirilmesi gerektiği gerçeği doğrudur. Nitekim geçmiş kavimlerin helâkinde bunu müşahede ettiğimiz gibi bazen de Yüce Allah'ın özel yardımları olmuştur.

Hz. Peygamber, Bedirde ordunun saflarını düzenledikten sonra diz çökerek şöyle dua etmeye başlamıştı: “*Ey Rabbim! Bu gün va'dini yerine getir*” Rasulullah (as) o kadar dalmıştı ki, ihramı omzundan düştüğü halde farkına varamamıştı. Peygamber (as) secdeye kapanmış ve “*Ey Rabbim! Şu birkaç can da telef olursa kıyamete kadar sana kulluk eden bulunmaz*”¹³³ demişti. Daha sonra savaş Müslümanların lehine sonuçlanmıştı. Bu da Allah'ın yardımı için sünnetullah ise, üzerine düşen bütün görevleri yerine getirdikten sonra dua ederek Allah'tan yardım istemek olduğunu göstermektedir. Yoksa hiçbir şey yapmadan Allah'tan yardım istemek doğru olmaz. İsteseniz de Allah'ın yardımı vaki olmaz.

Nuh (as) uzun yıllar kavmini davet ettikten sonra, gemiyi yapması için gelen emri yerine getirmemiş olsa idi Nuh Tufanı ve kavminin helaki söz konusu olmazdı.¹³⁴ Aynı şekilde Hz. Musa'nın İsrail oğulları ile birlikte yola çıkıp Firavun askerleri yaklaşıncaya Allah'ın vahiyle esasını vurup denizin yarılması ve İsrailoğullarının kurtulup Firavun ve askerlerinin boğulması bu sünnetullah gereği olmuştur.¹³⁵ Nitekim Hz. Musa'nın çağrısına icabet etmeyerek biz burada oturuyoruz sen git Rabbin ile savaş dedikleri an Allah'ın yardımına mazhar olmamış kırk sene çölde bir hayat yaşamaya maruz kalmışlardır.¹³⁶ Bunun örneklerini çoğaltmak mümkündür.

Fil olayında da, başta Abdulmuttalib olmak üzere Kureyşliler üzerine düşeni yapmışlar fakat güçlerinin de farkında olmuşlardır. Bazı tarih kitaplarında anlatıldığı gibi Abdulmuttalib sadece develerini istemekle kalmamış, Kâbeyi yıkmamalarına karşılık ne isterseniz verelim teklifinde bulunmuştur. Teklifi kabul edilmeyince, yaşlı, çocuk ve kadınları Mekke'nin dışına çıkarmış kendisi ve eli silah tutan kişilerle birlikte Kâbe'ye sığınmış dua etmeye başlamışlar daha sonra da olacak seyretmek

¹³³ Şibli, Mevlana, *Asr-ı Saadet*, Trc. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul: Eser Neşriyat, İstanbul,1977, 1/ 234.

¹³⁴ *Hud*,11/36-49.

¹³⁵ *Şuara*,26/52-60; 63-68.

¹³⁶ *Maide*,5/21-26.

için kendileri de dağa çekilmişlerdi. Bunun üzerine Allah Fîl Ashabının üzerine Eba-bil Kuşlarını göndererek bozguna uğratmıştı.¹³⁷

Neticede Allah'ın manevi eli devreye girmiş ve yardımı vuku bulmuştur. Müşriklerin eliyle Kâbe'nin korunması yapılmamış onların ırkçı gururları kırılmıştır. Aynı zamanda kendilerini ehli kitap olarak gören Ebrehe ve taraftarlarına da fırsat verilmemiştir. İslâm öncesinde Arapların güçlü bir devletleri olmamıştır. Güney Arabistan Sasanîlerin himayesin olurken, kuzey Arabistan Şam bölgesi de Bizansların tesirinde kalmışlardır. Arabistan'ın merkezi durumun olan hicaz bölgesi ise bağımsız kabile devleti olmasına rağmen kabile kavgaları ile güçsüz bir durumda idi. Bunun için onların Kâbe'yi korumaları mümkün değildi. Bu da Allah'ın yardımı ile olmuştur. Çünkü gelecek olan Peygamber'in davetinin gerçekleşmesi gerekiyordu. Araplar da ancak ırkçılığı bırakarak sadece Müslümanım dedikleri zaman güçlü devlet olmuşlar ve kıtalara egemen olmuşlardır.¹³⁸

SONUÇ

Fil olayı, Hz. Peygamberin doğduğu senede meydana gelmiş, Araplar için bir milat olmuştur. Bundan sonra vaki olan olaylar için, Fîl yılından bu kadar sene önce veya sonra denilerek zamanı belirlenirdi. Fîl Suresi de, takriben bu olaydan kırk üç yıl sonra nazil olmuştur. O gün, kırk beş, elli yaşında olan herkes bu olayı hatırlıyor ve biliyordu. Bundan dolayı Fîl Sûresi nazil olduğu zaman Kureyş kabilesinden ve diğer Mekke halkından bu olaya itiraza eden veya yalanlayan kimse olmamıştır. Bu olayın gerçekliği konusunda bir görüş ayrılığı yoktur.

Klasik kaynaklarımızda Fîl olayı anlatılırken, Abdulmuttalib ve Arapların bu olay karşısında çok lakayt kaldıkları, hiçbir direnç göstermedikleri söylene de, durumun öyle olmadığı anlaşılmaktadır. Abdulmuttalib, Ebrehe ile görüşürken Kâbe'yi yıkmamalarına karşılık istedikleri her şeyi vereceğini söylemiş, Ebrehe bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine Abdulmuttalib ve beraberindekiler tedbir olarak kadın, çocuk ve yaşlıları şehrin dışına çıkarmış kendiler de Kâbe'ye sığınarak dua etmişlerdi. Böylece güçleri dâhilinde yapabileceklerini yerine getirmişlerdir.

Modern kaynaklarımızda ise Arapların olaya müdahil oldukları, Ebrehe ordusuna karşı direnç gösterdikleri daha bariz bir şekilde ifade edilmektedir. Güçleri

¹³⁷İbn İshak, *es-Sire*, 38-40; İbn Hişâm, *es-Sire*, 1/32-33; İbnu'l Esir, *el-Kâmil*,1/429; Taberî, *Tefsir*, 10/8774-8776; İbn Kesir, *Tefsir*, 4/549-550; Kurtubî, *Tefsir*, 20/142-143; F.Razî, *Tefsir*,32/89; Kutub, *Seyyid, Fîzilâl*,16/369; Mevdudî, *Tefhim*,7/238. Ateş Süleyman, *Kur'an-i Kerim Tefsiri*, 6/3135.

¹³⁸Kutub, *Seyyid, Fîzilâl*,16/376-378.

az olsa da bu gösterdikleri direnç sonucunda Allah'ın yardımının geldiği belirtilmektedir. Bu durum yukarıda klasik kaynaklarımızda da mevcut olan şiirlerde dile getirilmiştir.

Fîl olayı sonucuna dair klasik kaynaklarımız ile modern kaynaklarımız arasında farklı yorumlar yapılmıştır. Klasik kaynaklar, olayın Allah tarafından gönderilmiş kuşlar vasıtasıyla Fîl Ashabi'nın kırıma uğradığını belirtirken, modern kaynaklarda ise bu kuşların mikrop veya mikrobu taşıyan sinekler olabileceğini bu sinek/sivrisineklerin taşıdığı mikroplarla bir salgın hastalıkla (çiçek, kızamık tifüs gibi) helak olduğunu belirtirler. Kuşların ise cesetleri ortadan kaldırmak ve temizlemek için gönderilmiş olabileceği aktarılır. Modern yorumlardan birisi de bu helâkin yanardağ lavlarıyla olmuş olabileceği Kur'an'dan deliller getirilerek belirtilir.

Gerek klasik gerekse modern kaynaklarımızın üzerinde ittifak ettikleri ortak görüş; olayın Allah tarafından bir mucizevî yardımla gerçekleştirilmiş olduğu konusudur. Yorumlar farklı olsa dahi Allah'ın güçlü bir orduyu güçsüz hatta görünmeyen bir kuvvetle yok etmiş olmasıdır. Buna benzer olaylar, geçmiş kavim ve ümmetlerin başına da gelmiş, Allah'ın yardımı zaferle sonuçlanmıştır. Ancak mucize ve Allah'ın yardımının gelmesinin de bir sünnetullahı vardır. O da üzerine düşeni yaptıktan sonra yardımı Allah'tan beklemektir. Bunun bile istisnaları vardır. Ancak istisnalar kaideyi bozmaz.

Son olarak; yukarıda anlatılan tarihî ayrıntılar ve yapılan yorumlar göz önünde tutularak, Fîl Sûresi üzerinde düşünülürse, bu sûrede kısaca, Ashab-ı Fîl'e gönderilen Allah'ın azabı zikredilmekle yetinildiği anlaşılrsa da, herkesin yeteri kadar ders alması gerektiği vurgulanmaktadır.

Olay, pek eski değildi ve Mekke'deki o gün kırk yaşın üstünde olan herkes biliyordu. Genel olarak Araplar da bundan haberdar idiler. Ebrehe'nin karşısında Kâbe'yi koruyan herhangi bir tanrı veya tanrıça olmadığı gibi güçlü bir ordu da yoktu. Koruyucu olarak yalnız Allah'ın olduğunu da biliyorlardı. Bundan dolayı başta Abdulmuttalib olmak üzere, Kureyş'in tüm ileri gelenleri yardım için sadece Allah'a dua etmişlerdi. Kureyş, bu olaydan o kadar etkilenmişti ki bir kaç sene Allah'tan başkasına ibadet etmemişlerdi. Onun için Fîl Sûresi'nde bu olayın ayrıntısını zikretmeye gerek yoktu. Ashab-ı Fîl'in akıbetine sadece işaret edilerek genelde Araplara, özellikle Kureyşlilere Hz. Muhammed'in (as) bu davetinin, diğer mabutları

bırakarak yalnız Allah'a tapması gerektiği açıklanmıştır. Ama hak davete karşı zorbalık ederlerse Ashab-ı Fîl'i yok ettiği gibi, Allah'ın azabının onları da yok edeceği düşünmeleri onlara hatırlatılmıştır.¹³⁹

Bu gün de Allah'a karşı samimi bir şekilde görevlerimizi yerine getirdiğimiz zaman Allah'ın yardımının olacağına kanaatim tamdır. Allah'ın gücünün üstünde hiçbir güç yoktur. Malum olduğu üzere Allah'ın yerde ve gökte sayısız orduları vardır. Onların sayısını Allah'tan başka kimse bilemez. Bu bazen kuş, bazen mikrop, bazen bilmediğimiz başka şeyler olabilir. Yeter ki samimiyetle Allah'ın emirleri doğrultusunda görevimizi yerine getirelim ve Allah'ın yardımına sığınalım. Bilinmelidir ki Kur'an'da anlatılan bu gibi olaylar tarihsel değildir. Muhatabı olan herkese hitâb etmektedir.

KAYNAKÇA

Abduh, Muhammed, *Tefsirü Cüz-i Amme*, Mısır: Matbaatu Mısır, Şeriketu Ammetu Mısriyye,1341.

.....*Fatiha Sûresi ve Amme Cüzü Tefsiri* ,Trc Ömer Aydın İstanbul: İşaret Yayınları,2012.

Alusî, Şihabuddîn Mahmud İbn Abdullah, el-Huseynî, *Ruhu'l Meânî fi Tefsiri'l Kur'ani'l Azim ve's-Sebu'l Mesanî* Thk. Ali Abdulbari Atiyye, Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye,1415.

Alusî, *Buluğu'l Ereb, fi Ahvali'l Arab* Ts, b.y.y.

Ateş, Süleyman. *Kur'an-i Kerim Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat,1995.

Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları,2018.

Bayram, Mikâil. *Fîl Olayı ve Fîl Sûresi Hakkında Yeni Bir Yorum*, I.Kur'an Sempozyumu, Bilgi Vakfı,1-3 Nisan, 1994.

el-Câbirî, Muhammed Abid. *Fehmü'l-Kur'âni'l-Hakîm*, Mağrib: Dâru'n-Neşr, el-Mağribiyye,2008.

Cevâd, Ali.*el-Mufassal fi Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*,Dâru's-Sâkî,2001.

Çanga, Mahmut. *Kur'an-i Kerim Lûgatı*, İstanbul: Timaş Yayınları,2016.

¹³⁹ Mevdudî, *Tefhim*, 7/ 241-242.

- Çiçek, Hacı. *Münâfikların İnanç Dünyası ve Hz. Peygamber Devrinde Münâfiklar. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 2012, cilt: III, sayı: 2.
- Çiçek, Hacı. *Şevkanî'nin Hayatı ve el Fevaid Adlı Eserin Metodolojik Özellikleri. e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2013, cilt: V, sayı: 9.
- Çiçek, Hacı. *Dünden Yarına Nifâk Psikolojisi (Kripto Unsurlar)*. Elif Matbaası, Şanlıurfa 2017.
- Derveze, Muhammed İzzet, *Et-Tefsiru'l Hadis*, Kahire: (Daru'l İhya-i Kutubi'l Arabiyye,)1383.
-, *Et-Tefsiru'l Hadis*, Trc. Ekrem Demir-Şaban Karataş, Mehmet Baydaş, vd., İstanbul: Ekin Yayınları, 1998.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı, Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yayınları, 2000.
- Ebû Hafs, Sirâcüddîn Ömer b. Ali en-Nu'mânî .*el-Lübâb fi Ulûmi'l Kitâb*, Thk. Adil Ahmed b. Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavviz, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,1998.
- Ebû Muhammed Sehl b. Abdullah, et-Tüsterî. *Tefsîru't-Tüsterî*, Thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,2002.
- Ebû Muhammed, Abdurrahman b. Ahmed b. Ebî Hâtim er-Râzî. *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*,Thk. Esad Muhammed et-Tayyib Suûd Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1998.
- Ebu'l-Leys, es-Semerkindî. *Bahru'l-Ulûm* Ts. b.y.y.
- el-Ferâhî, Abdulhamîd. *Tefsîru Nizâmî'l-Kur'ân ve Te'vîlu'l-Furkân bi'l-Furkân*, Azamgarh: ed-Dâiratu'l-Hamîdiyye, 2008.)
- İbnu'l Arabî, Ebu Bekir. *Ahkamu'l Kur'an*, Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2003.
- İbn Ebu Şeybe. *Kitabu'l Meğazî*, Riyad:1999.
- İbn Hanbel, Ahmed. *el-Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları,1992.
- İbnu' Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Trc.. Abdullah Köse, İstanbul: Bahar yayınları,1989.
- İbn Hibban, Ebu Hatim Muhammed, *es-Sire*, Beyrut:2000.
- İbn, Hişâm, Abdulmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Thk. Cura Muhammed Cura, Kahire: Daru'l, İbn Heysmer,1427/2006.)
- İbn İshak, Muhammed. *Sîretü İbn İshak*, Thk. Muhammed Hamidullah Konya:1401/1981.

İbn Kesîr, Ebu'l Fida İsmail el-Kureyşî ed-Dımeşkî. *Tefsîru'l Kur'ani'l Azîm*, Beyrut: Dar'ul-Ma-rife, 1982.

İbn Kesir, Ebu'l Fida İsmail İbn Kesir. *el-Bidaye ve'n Nihaye*, Thk. Ali Şiyrî, Beyrut: Daru'l İhya-i Turasi'l Arabî,1988.

İbn Nedim, Ebü'l-Ferec Muhammed, *el-Fihrist*, Beyrut: 1978.

İsfahanî, er-Rağîb. *el-Müfredat*, Beyrut: Ts.

İsfahanî, Ragîb. *Kur'an İstilahları Sözlüğü*, Trc. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yay., 2006.

İslâmoğlu, Mustafa. *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal ve Tesiri*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2009.

Jansen, J. J. G., *Kur'ân'a Yaklaşımlar*, Ankara: Fecr Yayınları,1993.

Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebibekir. *El-Cami'ul Ahkami'l Kur'an*, Thk. İmad Zeki el-Bardudî-Hayri Said, Kahire: Daru'l Kutubi'l Mısıriyye, 2012.

Kutub, Seyyid. *Fizilâli'l Kur'an*, Trc. M. Emin Saraç, vd. İstanbul: Hikmet Yayınları, Ts.

El-Merağî, Ahmed b.Mustafa. *Tefsiru'l Merağî*, Mısır: Şeriketu Mektebei ve Matbaati Mustafa el-Babî el-Halebî ve Evladuhu 1365/1946.

Mevdudî, *Tefhimü'l Kur'an*, Trc. Muhammed Han Kayanî vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

Muhammed Ferid Vecdî. *el-Mushafü'l-Müfesser*: b.y: Matbatü'l-Ulûm, 1948.

Muhammed Hüseyin Heykel, *Hayatu Muhammed*, Kahire: Muessesetu Hindavî,1914.)

Özel, Recep Orhan. *Fîl Sûresi İle İlgili Modern Yorumların Kritiği*: Tefsir Araştırmaları Der-gisi,Cilt,IV,Sayı,2,Ekim,2020.

er-Razî, Fahreddin, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer. *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, Beyrut: Darü'l-Fikr, 2005.

Said, Havva. *el-Esas fi'Tefsir*, Trc. Abdusselam Arı, İstanbul: Şamil Yayınları,1992.

es-San'ânî, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm. *Tefsîru Abdirrazzâk*, Thk. Mahmud Muham-med Abduh, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

- Es-Suheyli, Ebu'l Kasım Abdurrahman ibn Abdullah ibn Ahmed, *Revdu'l Unf fi Şerh es-Siretu'n Nebevviyye Li İbn Hişam*, Beyrut: Daru'l İhya-i Turasi'l Arab, 1421/2000.
- Şevkanî, Muhammed b. Ali, b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkanî. *Fethu'l-Kadir*, Beyrut: Daru İbn Kesir, Daru'l-Kelimi Tayyib, 1414.
- Şiblî, Mevlana. *Asr-ı Saadet*, Trc. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul: Eser Neşriyat, 1977.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Cami'ul Beyan fi Te'vili'l Kur'an*, Thk. Ahmed Abdurrezak el-Bekrî, Muhammed Adil Muhammed, Muhammed Abdullatif Halef, Mamud Mursî Abdulhamid, Kahire: Daru's Selam, 1433/2012.
- Tantavî, Muhammed Seyyid. *Tefsiru'l Vesît*, b.y.y 1987.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa. *Sünen-u Tirmizî*, Thk. Ahmed Muhammed, Şakir, Beyrut: Daru'l İhya-i Turasi'l Arab, Ts.
- Tokay, Ayşe. *Nahvin Doğuşu*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, İstanbul: Anadolu Yayınları, Ts.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Yayınları, Ts.
- Yolcu, Mehmet, Ragıb el-İsfahanî, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an'ı*, Hikmet Yurdu, 2008, cilt: I, sayı:1.
- Zemahşerî, Ebu'l Kasım Mahmud b. Ahmed ez-Zemahşerî. *el-Keşşaf An Hakaiki Ğevamidi et-Tenzil*, Beyrut:1407.